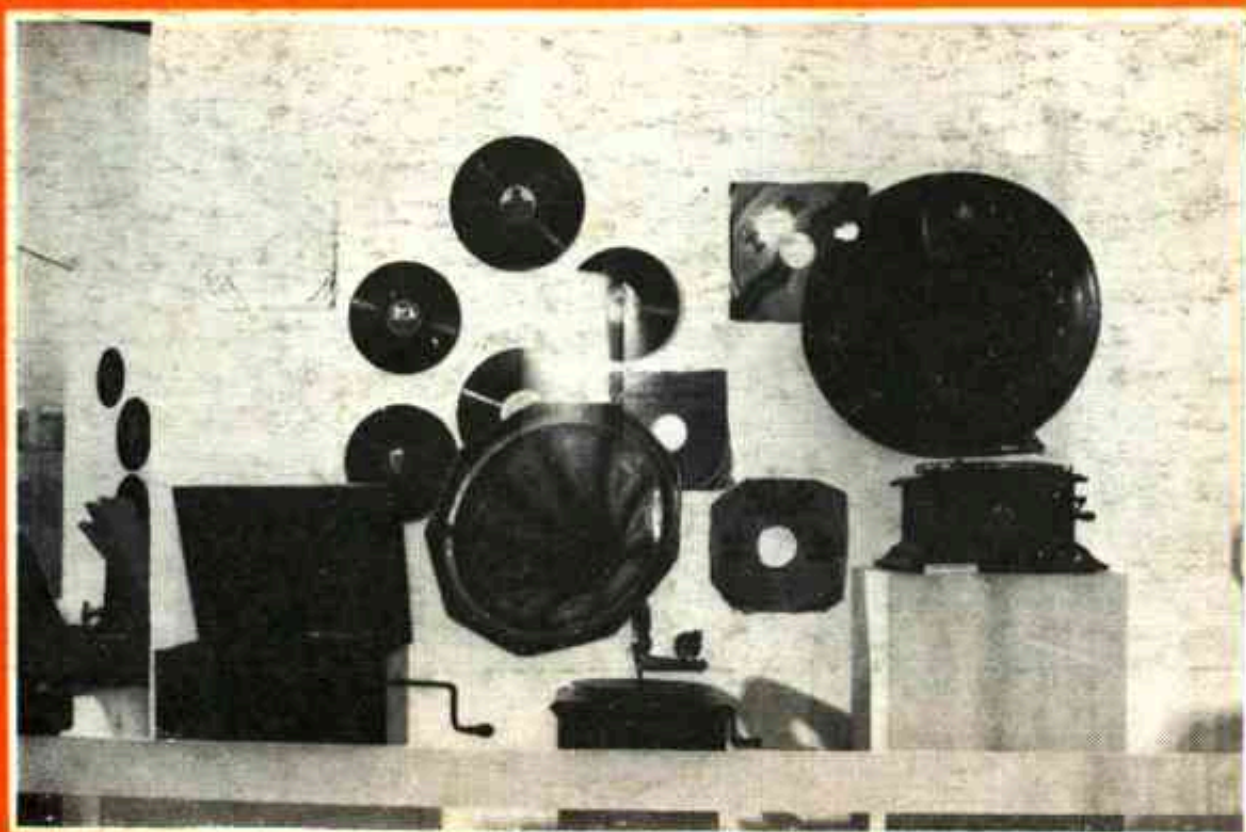

256 zprávy '88

KRAJSKÉHO
VLASTIVĚDNÉHO MUZEA
V OLOMOUCI

*Došková chalupa ve Střeni, 1920, foto
F. Němeček, Příkazy (Z výstavy „Ves-
nice Olomoucka na stránkách kronik“)*

*Střeň kolem roku 1910, foto J. Něme-
ček, Příkazy (Z výstavy „Vesnice Olo-
moucka na stránkách kronik“)*

Pavel Urbášek

VZPOMÍNKY ŠTÁBNÍHO KAPITÁNA VLADIMÍRA TOMKA NA UDÁLOSTI PO 28. ŘÍJNU 1918 V OLOMOUCI A NA SEVERNÍ MORAVĚ

Pod inventárním číslem V-3572 je ve sbírce Militarií Krajského vlastivědného muzea v Olomouci uložena část písemné pozůstalosti štábního kapitána Vladimíra Tomka. Pozůstalost obsahuje 30 položek, z nichž nejobsáhlejší je torzo Tomkových vzpomínek na vojenské události v Olomouci a na severní Moravě po 28. říjnu 1918, dále seznam členů čs. důstojnického vědeckého spolku v Olomouci, Tomkovy názory na osobní hodnocení důstojníka, mapu situace vojsk v Olomouci v roce 1758 a dílce speciální mapy. Pozůstalost byla v červenci 1980 náhodně objevena na skládce ve Velkém Újezdě a předána do správy KVM v Olomouci.

V pozůstalosti je nejrozsáhlejší a pro historika regionu nejdůležitější torzo Tomkových záznamů o událostech v Olomouci a na severní Moravě po 28. říjnu 1918, které se soustřeďují především na vojenskou situaci v dané oblasti. Záznamy jsou psány ručně na listech o rozměrech 340×280 mm v jejich pravé polovině. V levé polovině listů jsou záznamy týkající se průběhu říjnových událostí u střeleckého pěšího pluku 13, jehož byl tehdy poručík Tomek příslušníkem. Listy jsou očíslovány v pravém horním rohu (3-23, 26-27/1).

Autor záznamů štábní kapitán Vladimír Tomek se narodil 7. září 1897 ve Velkém Újezdě. Absolvoval 4 třídy Slovanského gymnázia v Olomouci, v letech 1910-1914 vystudoval učitelský ústav v Kroměříži.¹ V říjnu 1914 nastoupil jako jednoroční dobrovolník službu v rakousko-uherské armádě. V únoru 1915 na východní frontu, kde nejprve působil u 13. střeleckého pluku a později u 16. střeleckého pluku. V letech 1915 a 1916 byl dvakrát raněn. V průběhu války dosáhl hodnosti poručíka a v téže hodnosti nastoupil roce 1918 do československé armády. V letech 1918-1925 sloužil u jednotek horské pěchoty, v letech 1925-1929 jako velitel spojovací čety u pěšího pluku 3 v Kroměříži. Od roku 1929 až do své smrti v roce 1933 sloužil u jednotek dělostřelectva na Slovensku (Šamorín a Žilina). Zemřel 30. října 1933 v divizní nemocnici č. 9 v Bratislavě na zánět plic.²

Z literatury, která se zabývá říjnovými událostmi r. 1918 v Olomouci, a tedy zákonitě i vojenskými otázkami, jsou cenné především studie Milošava Pospíchala, dále Nešporovy dějiny Olomouce a kolektivní dílo olomouckých historiků Malé dějiny Olomouce. Pavel Urbášek se ve své studii Olomoucká vojenská posádka v letech 1918-1938 zabýval především vojenskými aspekty kolem vyhlášení samostatného státu v Olomouci. Ze starší literatury jsou materiálů velmi obsažné Paměti okresního národního výboru olo-

mouckého, Knaiblovy vzpomínky státního zástupce a memoárové dílo Cesta mého života od Richarda Fischera.³

Námi zveřejněné záznamy Vladimíra Tomka mají jistou kontinuitu s deníkovým záznamem Tages buchartige über die Ereignisse von 29. X. bis . . . , který publikoval Ladislav Navrátil v roce 1918 v Pozoru, dále v již citovaných memoárech Fischerových a v roce 1963 ve Zprávách Vlastivědného ústavu v Olomouci.⁴

Publikovaný text představuje v rukopise strany 3–20. Další Tomkovy záznamy (s. 20–23, 26–27/1) jsou opisy vojenských hlášení, které přicházely na posádkové velitelství do Olomouce z těch míst severní Moravy, kde byly umístěny vojenské jednotky.⁵

Uvádíme doslovnou transkripci podle zásad pro přepis novodobých historických textů⁶ opatřenou poznámkami.

. . . spolu s místopředsedou Časným promluvil k zástupu před Národním domem.⁷ Poté se odebrali zástupcové okresního Národního výboru k náčelníkům jednotlivých civilních úřadů, kteří přijali oznámení o srchovanosti československého státu na vědomí a dali se všichni bez výhrady k dispozici.⁸

Hned odpoledne se odebralo asi 20 českých důstojníků k tehdejšímu staničnímu veliteli podmaršálkovi Schreiterovi a žádali ho, aby jim dal na odpolední slavnost k dispozici posádkovou hudbu. Tento zpočátku nechtěl ani slyšet, ale když na otázku, zda jsou důstojníci ozbrojeni, bylo odpověděno kladně, poznal, že by jejich nátlaku neodolal a hudbu povolil.

Důstojníci české národnosti 13. střeleckého pluku, kteří zatím již odstranili z čepic kokardy, s odznaky v národních barvách na čepicích a šavlicích, dostavili se po poledni do důstojnické jídelny, kde se právě konalo důstojnické shromáždění, kterého se na vyzvání též zúčastnili, ale byl jim dán rozkaz sundati národní odznaky s podotknutím, že nošení těchto se povoluje pouze mužstvu. Když se proti tomu za české důstojníky obrátil poručík dr. Holub, byl podplukovníkem Heinem⁹ zakřiknut a oznámeno mu, že všichni, kdož rozkazu neuposlechnou, budou zatčeni. Nato byli čeští důstojníci vyzváni, aby shromáždění opustili.

O 2. hodině odpoledne vyšel od Národního domu nepřehledný, na 25 000 hlav čítající průvod, v jehož čele kráčela vojenská hudba, za nímiž následovali členové okresního Národního výboru, důstojnictvo a vojsko s odznaky v národních barvách, studentstvo, dělnictvo, školní mládež atd.

Na náměstí před radnicí byla za nepopsatelného jásotu poprvé vojenskou hudbou zahrána hymna Kde domov můj, která byla vyslechnuta s posvátnou úctou. Nato řečnili k lidu různí členové okresního Národního výboru.¹⁰ V onen den byly zřizovány národní blídky a rozesílány po městě hlavně na náměstí a do okolních ulic.

Obvodní místnost byla v kavárně Národního domu, kde byl přijat každý, kdo se přiblížil. Těch bylo mnoho ze všech tříd a stavů: studující, profesori, doktoři, úředníci, dělníci, obchodníci atd. K civilnímu obyvatelstvu přidružili se ihned i čeští důstojníci a vojini, kteří ze svých uniforem odstraňovali od-

znaky rakouské, na jejichž místo připínali stupy v barvách národních, jimiž se brzy pestrily ulice města 29/10.

Němci byli českou revolucí úplně překvapeni a část jich – zejména židé – naplněni hrůzou v domněni, že teď přijde odplata za dlouhodobé krivdy na českém lidu páchané. Národní výbor se však předem rozhodl vynaložit veškerou péči k zamezení násilnosti, udržení klidu a pořádku.

V tom smyslu bylo zakročeno na radnici a na místním vojenském velitelství a oba tyto úřady přislíbily v tomto směru plnou součinnost.

Německá mládež však nesnesla klidně nastalý převrat, začala demonstrovati velkoněmeckými odznaky, čímž český lid byl jitrěn a stužky tyto jim strhoval, čímž docházelo k častým, sice bezvýznamným srážkám, ale měly přece za následek nevoli a rozčilení českého lidu.

Následkem toho vydal Národní výbor dne 30/10 následující vyhlášku:

„Na základě usnesení Českého národního výboru jako prozatímní vlády československého státu se oznamuje veřejně, že nošení velkoněmeckých odznaků na ulicích, náměstích a veřejných místnostech není dovoleno a tím se zakazuje. Každé neuposlechnutí tohoto zákazu bude jako provokativní a veřejnou bezpečnost ohrožující jednání přísně potrestáno. Okresní Národní výbor v Olomouci.“

Současně bylo zakročeno u měšťanosty Brandhubra,¹¹ aby jménem obecné rady vydal stejný zákaz v řeči české a německé, čemuž týž vyhověl.

Rozkazu toho bylo uposlechnuto, ale německá mládež a s ní mnozí dospělí konali schůze a porady, na které byl Národní výbor upozorněn, pročez jim byla věnována zvláštní pozornost.

Veřejnost byla poplášena znepokojujícími pověstmi o chystané německé protirevoluci, o podezřelých opatřeních u některých vojenských oddílů apod. Bylo nutno zvýšit bdělost a postarati se o potřebné stráž ve dne i v noci. Za tím účelem byla zřízena národní stráž, jež byla organizována a umístěna v sokolovně,¹² ozbrojena puškami a opatřena odznaky a legitimacemi. Dále bylo ke stálým hlídkám použito vojenské policie a zvláštního oddílu českých vojinů, tzv. setniny Morávkovy nazvané dle velitele setníka Morávka, který s obdivuhodnou energií se staral o tuto službu bezpečnostní.¹³ Tato pohotovost a stálé hlídky přispěly značně k tomu, že se Němci přes četné schůzky a přípravy neodhodlali k násilnému pokusu o nový převrat. K tomu též přispěly velkolepé národní slavnosti a manifestace českého lidu, konané dne 29. října a 3. listopadu, jež ukázaly naši obromnou sílu, proti níž byl veškerý odpor ze strany německé marným a bezúspěšným.

S organizací vojska bylo započato hned 29. října. Především bylo nutno si zabezpečit posádkového velitele podmaršálka Schreitera. Týž byl znám svou přísností proti všem důstojníkům a vojákům, který pro sebenepatrnější opomenutí vojenských předpisů volal každého k zodpovědnosti a trestal nevyjímaje svých osobních přátel. Železnou rukou ovládal celou posádku a nikdo si nedovolil jeho rozkazům odporovati. Byl to voják od kosti neznající téměř ani slova česky. Jeho choť pocházela z Prahy, kamž se též on

po převratu odstěhoval. Tento vztah působil asi na něho, že se převratu skoro bez odporu podrobil.

K tomu se dostavil vojenský referent Národního výboru dr. Smrčka a žádal jej, aby za každou cenu bleděl udržeti klid a pořádek a provedl nutné organizační změny.

Podmaršálek Schreiter omluvil se, že česky neumí, dal si vysvětlit celý převrat a ujistil, že uznává vládu Národního výboru a jest hotov pečovati o klid a pořádek v posádce. Žádal, abychom k němu měli důvěru a prohlásil, že jest ochoten každou chvíli odejiti a vzdáti se své funkce, kdybychom neměli k němu důvěru a přáli si jiného velitele.

Zároveň byla usneseno, že se budou denně konati schůze všech důstojníků, jichž se dr. Smrčka vždy zúčastnil.

Téhož dne (29. 10.) večer sešel se v České besedě větší počet českých důstojníků k poradě o vojenské situaci a potřebných opatřeních. Bylo poukázáno na velký počet německého vojska a německých důstojníků v posádce, vyslovovány obavy, aby německé vojsko nepoužilo své velké přesily k protirevoluci a zjištěno, že nemáme vůbec spolehlivého českého vojska, pomocí jehož bychom mohli Olomouc ovládnouti a ve své moci udržeti. České vojsko bylo roztroušeno v jednotlivých oddílech mezi Němci a Poláky, Maďary, Rusíny a mimo to následkem nepředložené zprávy v časopise Pozor o rozpuštění vojska odcházelo šmahem od svých oddílů domů. Po delších poradách usneseno svolati na druhý den schůzi všech důstojníků a zvoliti vojenský sbor, který by prováděl vojenskou organizaci. V této první památné schůzi českého důstojnictva byl sepsán seznam přítomných, kteří se zavázali věrně vytrvati a síly své nasaditi k zabezpečení našich pozic v Olomouci. K vyřízení všech záležitostí byl zvolen vojenský výbor,¹⁴ který projednal akutní záležitosti a sestavil denní rozkaz staničního velitelství v Olomouci ze dne 30. října 1918.

1. Samovolné odzbrojování mužstva

Český národní výbor v Olomouci, jakožto zástupce českého Národního výboru v Praze, prozatímni to vlády československého státu, vyzývá mužstvo všech národností a vojenských oddílů, aby nepředcházelo demobilizačnímu nařízení a nezbíhalo od praporů, dokud nebude demobilizace státní vládou prohlášena. V zájmu potřebného pořádku nařizujeme, aby všichni bezvýjimečně uposlechlí tohoto rozkazu.

2. Nošení odznaků

Na zakročení českého Národního výboru v Olomouci dovoluje se vojsku (důstojníkům a mužstvu) ve službě i mimo službu nositi jednoduché malé odznaky v barvách českých i slovanských na čepici, vojenském kabátci a na štrápci.

3. Zacházení s mužstvem

Ustavením se československého státu splněny jsou dávné tužby českého lidu. Mysl každého Čecha jest tím radostně vzrušena a dává přirozený vznik různým projevům národního citění. Vyžaduje tedy nynější doba

šetrné zacházení představených s podřízenými. Český Národní výbor proto vyzývá důstojnický sbor i poddůstojníky olomoucké posádky, aby šetřili národních citů mužstva a s ním vřídne zacházeli.

Tento denní rozkaz byl zaslán staničnímu velitelství, aby jej uveřejnilo v denních rozkazech oddílů i pododdílů všech vojenských útvarů. Současne bylo staničnímu velitelství nařizeno, aby z pochodových setnin, které měly dne 30. října odejiti do pole, i z dalších všech příštích pochodových útvarů byli vyřadění důstojníci i vojini příslušící do československého státu.

Dne 30. října nastal v boufnicových kasárnách, kde bylo mužstvo 13. střeleckého pluku ubytováno, všeobecný nepořádek a zmatek. Velitelé setnin se o tyto vůbec nestarali, skladníci vydávali německému mužstvu nové stejno-kroje a zbraně, v kuchyních vařilo se o překot, aby se zbylé zásoby co nejdříve spotřebovaly. Českého mužstva bylo u setnin poskrovnu, protože se většinou následkem článku v Pozoru odebralo do svých domovů.

Též vězni od 2. náhradní setniny (kapitán Zapletal) v počtu asi 100 byli propuštěni a vyzbrojeni. Byli to většinou vojáci české národnosti, kteří byli trestáni pro dezerci a předrženi dovolené. Byly z nich utvořeny stráže a postaveny jedna ke skladišti oděvních součástek a druhá ke zbrojnímu skladišti a klíče odevzdány do rukou důstojníků.

Mezi tím nadporučík Röder (německé národnosti) shromáždil německé mužstvo v počtu asi 200 do jedné místnosti, kde jim v dlouhé řeči objasňoval situaci, dodával odvahy a vyzýval je, aby si opatřili velkoněmecké odznaky a jimi se ozdobili, by důstojníky české národnosti neposlouchali a řídili se jen dle pokynů a rozkazů jeho vlastních anebo důstojníků německé národnosti.

Odpoledne nato bylo české mužstvo, pokud se během dopoledne sešlo, nově oblečeno a vyzbrojeno a odevzdáno setnině kapitána Morávka.

Následovaly dny největšího napětí a rozčilení. Situace vojenská byla povážlivá. V obecnstvu šířily se zprávy o schůzkách Němců a německých důstojníků, došla zpráva, že v noci měl pohotovost oddíl strojních pušek s mužstvem výhradně německým, docházely poplašné zprávy o vojenské organizaci Němců v Sudetenlandu. Z Prahy od vlády ani od vrchního velitelství nebylo žádných pokynů jak se zachovati ohledně cizího vojska, zda se mohou němečtí velitelé sesaditi atd., na telefonické dotazy nepřicházely uspokojující odpovědi. Jednalo se tedy, jak jsme sami za dobré uznali. Ve středu dne 30. října byla utvořena zvláštní bezpečnostní setnina svěřená setníku Morávkovi, do které byli zařazováni vojini vracející se z pole a dobrovolníci.

Večer téhož dne konala se schůze důstojníků, ve které projednáván další postup. Účast byla velká, sál České besedy byl plný.

Převládaly však obavy před násilným zakročením Němců, zejména nebezpečným se zdál střelecký pluk 13, v jehož čele stál podplukovník Hein, známý svým německým smýšlením a vystupováním. Týž dal téhož dne potrestati poddůstojníky za to, že měli české stuby na čapce, což proti němu vyvolalo mocný odpor.

Situace vojenská dala se – jak na poradě bylo zjištěno, zlepšiti jen tím, když cizí vojsko německé a polské, k němuž rovněž nebylo mnoho důvěry, protože mělo mnoho německých důstojníků, co nejdříve bude odstraněno z Olomouce. Mimo to bylo nutné odstraniti z míst velitelských nebezpečné Němce a dodati důstojníky Čechy.

Na dlouhé poradě vojenského výboru bylo učiněno toto usnesení: vyzvati vojenské velitele

1. aby mužstvo cizí, nepatřící do československého státu, rozpuštěno postupně ve větším počtu domů,
2. aby vojenské velitelství předložilo do dvou dnů seznam českých důstojníků i českého mužstva všech jednotlivých útvarů celé posádky,
3. aby byli z obvodu olomoucké posádky předloženi aneb na trvalou dovolenou propuštěni důstojníci dle jmen uvedeni, kteří z národnostních důvodů nepoživali důvěry a aby byli na jejich místa jmenováni náhradníci vojenským výborem navrženi,
4. aby z vojenských nemocnic zdejších i rekonvalescenčních oddělení jednotlivých náhradních praporů byli propuštěni nemocní, kteří nejsou příslušníky československého státu.

Mimo to bylo jednáno o prostředcích, jakými by byli čeští vojáci, pokud se rozutekli, opět shromážděni u svých oddílů.

Tato usnesení byla ihned oznámena staničnímu velitelství, ale narazila u podmaršálka Schreitera na odpor, jemuž dal výraz tím, že si stěžoval proti daným rozkazům Národního výboru, omlouvaje se, že mu není možno rozkazy ty vyplniti. Dalo to mnoho práce, nežli byl Schreiter přesvědčen, že rozhodnutí jemu oznámena jsou v zájmu udržení pořádku a konečně svolil, že žádané změny postupně (nikoli najednou) provede a že ihned učiní přípravy k propuštění cizího vojska.

Nato byl rozkazem vojenského staničního velitelství dne 2/11 nařízen odchod všech polských útvarů (pěší pluk 13, polní dělostřelecký pluk 2, 24, 59) s celým válečným materiálem.¹⁵

Německé vojsko začalo se hned první dny po převratu organizovati. Dne 23. října konalo velkou schůzi v německé tělocvičně, kdež bylo usneseno zříditi německé legie a dopravit je do jejich domovů, a to jednu část do Dolních Rakous a druhou do severních Čech. Nato bylo důstojnictvo a mužstvo německé národnosti předáno s celou polní výzbrojí na střelecký pluk 13, příslušníci Německého Rakouska a tzv. Sudetenlandu byli předáni tamtéž a odesláni do Vidně a Liberce (6/11 18). Němci zřídili si svou vojenskou radu, která žádala vojenské velitelství o svolení k utvoření samostatné vojenské formace německého vojska pod vlastním velením.

Rozkazem náhradního tělesa střeleckého 13 ze dne 1/11 bylo nařízeno, že veškerou pravomoc nad německým důstojnictvem a mužstvem v Olomouci a okolí převezme tzv. Soldatenrat, který podléhá přímo staničnímu velitelství. Byly formovány německé oddíly, opuštění posádky zakázáno jak důstojníkům, tak i mužstvu, pouze se svolením staničního velitelství.

Současně začali se organizovati i Židé, kteří utvořili židovskou vojenskou radu.

Obě tyto vojenské rady, německá a židovská, osobovaly si právo vojenských úřadů, přijímaly přihlášky vracejících se vojinů, povolovaly dovolené i propuštění ze služby atd., následkem čehož muselo býti další zasahování jejich do pravomoci vojenských úřadů v krátké době zastaveno.¹⁶

Po převratu nastaly různé zmatky ve vojenských skladištích i v kasárnách. Vojsko odcházelo domů, zmatků těch využítkovali jednotlivci a začali vykrádati skladiště. Aby se tomu zabránilo, byly ke skladištím postaveny silné stráže a pro vojenské skladiště ustanoveni novi velitelé z českých důstojníků, aby je převzali a pečovali o pořádek.

Dne 3. listopadu pořádána byla v Olomouci velkolepá manifestace českého lidu za účasti všeho českého lidu a Sokolstva celého okresu. Ten den konala se jako obvykle schůze důstojníků na místním velitelství, do níž se dostavil vojenský referent Národního výboru dr. Smrčka v sokolském kroji. Bylo to jistě poprvé, kdy v těchto místnostech byly projednávány vojenské záležitosti za přítomnosti Sokola. Tu bylo vidět moc a význam nastalého převratu, neboť všichni důstojníci, kterým byl dříve sokolský кроj trnem v oku, uctivě se před tímto skláněli!

Utvořená bezpečnostní setnina Morávkova měla první dny velmi málo mužstva, asi 60–80 mužů, takže nemohla postavit ani potřebné hlídky, přitom stále přicházely zprávy, že různá skladiště nejsou hlídána, tak bylo nutno obsadit skladiště na Lazcích a v Kocourovci, skladiště v Hněvotíně atd. Podvratné živly číhající na takovou příležitost, začaly totiž opuštěné střelnice a skladiště vykrádati a odnáseti odtamtud vše, co jim přišlo pod ruku. Proto bylo Národním výborem vydáno vyzvání, aby se čeští vojáci vrátili zpět do služby a aby se ostatní čeští muži dobrovolně blásili do řad národního vojska. V svolání tom ze dne 31. října se praví:

„Jedná se o bezpečnost občanstva a ochranu jeho majetku v Olomouci a okolí, jakož i ochranu všeho státního majetku uloženého ve skladištích celé posádky. Osvobozená vlast potřebuje pro první dobu velký počet spolehlivých ochránců ukázněných vnitřním přesvědčením a vědomých svých českých občanských povinností.“

A skutečně vojáci začali se vraceti a dobrovolníci se přihlašovali. Byla k tomu účelu zřízena vojenská kancelář Národního výboru, nejprve v sokolovně, pak v budově finančního ředitelství, kde úřadovala celá řada obětavých občanů a důstojníků. Vojenský výbor úřadoval denně a pečoval o to, aby nová organizace vojska byla ve všech oddílech co nejrychleji provedena a zejména, abychom dostali do svých rukou baterie dělostřelectva, které byly v Olomouci a okolí. Poněvadž se posádkovému velitelství a podmaršálkovi Schreiterovi nedůvěřovalo, byli mu přiděleni dva nadporučíci jako důvěrníci Národního výboru, aby na místním velitelství dozírali na provádění usnesení důstojnického sboru a Národního výboru.

Podmaršálek Schreiter viděl v tom znamení nedůvěry a prohlásil opětovně,

že odstoupí, což však nemohlo být přijato, ježto bylo tehdy obledně toho vyjednáváno s vrchním velitelstvím v Praze. Aby byly přetrhány veškeré závazky k bývalé říši a dynastii, bylo důstojnictvo a vojsko sprostěno přísahy dané císaři Karlovi.

Konečně 3. listopadu večer došlo z Prahy k jmenování nového posádkového velitele v osobě plukovníka P. Jmenování toho však nesouhlasilo s návrhem vojenského odboru zvoleného nově na valné schůzi sboru českého důstojnictva dne 1. listopadu. Tento vojenský odbor navrhl za velitele podplukovníka Hradce, jako mladší a energickou silu. Plukovník P. sám se této funkce pro stáří a churavost zřekl. Byl tedy jmenován podplukovník Hradec, aniž by byl vyžádán souhlas s vrchním vojenským velitelstvím v Praze. Bylo nutné jednati rychle a rázně. Dosavadní velitel podmaršálek Schreiter byl o změně vyrozuměn, kterou ostatně každou chvíli očekával. Přijal ji klidně na vědomí, a vyžádal si průvodní list do Prahy, kamž hned odejel.

Nový český velitel téhož dne ujal se svého úřadu a hned počal prováděti radikální změny v dosavadní vojenské organizaci, ke kterým se bývalý velitel nemohl odhodlati. Již dne 5/11 vydal staniční rozkaz čís. 309 v české řeči a v něm nařídil mimo jiné:

„Armádní řeč, pokud se týče velení a úřadování, jest česká. Při velení budiž až do rozhodnutí vrchního vojenského velitelství použito povelů sokolských. Správci vojenských budov opatřte a vyvěste do 2 dnů prapory v červenobílých barvách. Do téže doby buďte aspoň všechny zevní nápisy německé nahrazeny českými v týchž barvách. Ostatní nápisy a označení ve vojenských budovách buďte do 14 dnů vyhotoveny a vyvěšeny v řeči české. Všechny odznaky bývalé rakouské vlády buďte odstraněny.“

Současně jmenoval pro jednotlivé oddíly české velitele i důstojníky a rozdělil vojenský materiál mezi oddíly české a polské.

Nato složil podplukovník Hradec, jakož i veškeré důstojnictvo a mužstvo, přísahu věrnosti českému státu. Přikročeno k rychlému propuštění německého vojska, toto bylo odzbrojováno a propuštěno domů. Též němečtí důstojníci byli propouštěni, mnozí z nich zůstali v Olomouci, protože bylo jim zakázáno nositi stejnokroj a zbraň.

Prozatímním velitelem náhradního tělesa střeleckého 13 byl jmenován posádkovým velitelstvím dne 4/11 setník Lýko, pobočníkem poručík dr. Navrátil, důvěrníkem, referentem hospodářským a administrativních záležitostí nadporučík Věžník. Bývalý velitel náhradního tělesa podplukovník Hein po bezúčelném váhání předal celou agendu setníkovi Lýkovi, nadporučík Görisch poručíku dr. Navrátilovi, účetní setník Böhmer zůstal na svém místě a předkládal veškerou agendu k evidování nadporučíku Věžníkovi, rovněž jako němečtí důstojníci (pokud již nebyli vystřídáni českými) spravující jednotlivě referáty jako proviantní důstojník, přednosta zaopatřovacího úřadu, skladiště civilních obleků, válečné skladiště atd.

V té době, kdy nebylo přesných rozkazů, rozkazy se namnoze křížily. kompetence jednotlivých velitelů nebyly přesně stanoveny, Národní výbor stál

sám často bezradný pro nepřesnost informací a neznalost vojenského zařízení, byl každý nucen pracovat podle svého nejlepšího vědomí a svědomí.

Mezi tím důstojníci německé národnosti a ti, kteří ještě pochybovali o trvalé existenci republiky, bouřně odcházeli do neaktivity a změnami takto nastálými byl vojenský stroj pluku brzděn, ale úsilím, vytrvalostí a nadšenou prací několika nadšenců vše dostalo se vždy včas do správných kolejí. Dlužno připomenout, že erární majetek pluku byl nezkráceně státu zachován, nic nebylo vykradeno, o což má největší zásluhu několik důstojníků, kteří jednak po převratu sami se postavili na stráž a nedovolili vynášeti z kasárny, jednak neustálým poučováním mužstva o národním majetku dosáhli toho, že mužstvo zpočátku k vyloupení skladů náchylné, přimělo postaviti se na stráž a tyto střežiti.

K zabezpečení vojenského majetku a bezpečnosti byly provedeny různé kroky. Převzaty byly zásoby Červeného kříže na nádraží a bezpečně uloženy. Zjišťovány různé fondy u jednotlivých vojenských oddílů, k zadržení rozbíhajícího se vojska, jež odcházelo namnoze se zbraní, zřizovány v okolních obcích občanské stráž. Telefonická centrála byla obsazena vojenskou hlídkou a důstojníkem, protože se zjistilo vyslechnutí a prozrazování našich hovorů s vládou v Praze, obsazena vodárna, plynárna, elektrárna atd.

Dne 12. listopadu konala se v bouřnicových kasárnách slavnostní přísaha posádky za přítomnosti předsedy okresního Národního výboru dr. Fischera, který význam okamžiku nadšenými slovy vojínům připomněl. Od té doby byla Olomouc zabezpečena od různých rušivých německých živlů, a proto též posádka mohla se obrátiti ke klidnější práci vnitřní a svému zdokonalení. V prosinci (17.) převzal velení pluku podplukovník Rudolf Silný.

Které útvary byly postaveny, v jaké síle, kdy a kam odeslány.

První organizovanou jednotku (setninu) sestavil hned první den po převratu setník Morávek, domobranec pluku č. 13. Tato udržovala po čas rozbouraných a neklidných dnů pořádek v posádce a vykonávala strážní službu. Poněvadž stav její nedostačoval k převzetí celé strážní služby v posádce, byla tato setnina četnými příblíživšími se dobrovolníky postupně doplňována, až vzrostla na jeden prapor o 4 setninách. Poněvadž setník Morávek získal si největší zásluh svou neúmornou prací a pílí v prvních dnech po převratu, stal se velitelem tohoto praporu, který byl po něm nazván praporem Morávkovým.

Hned 29/10 obsadilo asi 80 mužů Morávkovy setniny radnici. To bylo jádro celé naší vojenské moci při převratu. Zajímavé jest, že všechno mužstvo u náhradní setniny domobraneckého pluku č. 13 tak viselo na svém veliteli, který se též s opravdu otcovskou péčí o ně stral, že když začalo roztrídění mužstva dle národností a německé mužstvo odzbrojováno, cítili se Němci uraženi, že jich už jejich velitel nechce a zjišťovali jej o své věrnosti, ať se jedná o cokoliv.

Touto první českou setninou musely býti obsazeny hned následujícího dne všechny stráže a důležitější objekty, jako nádraží, pevnůstky atd. K tomu však jedna setnina nedostačovala a jiného vojska zde téměř nebylo.

Teprve po odvodech, které se konaly prostřednictvím Národního výboru v sokolovně, přicházelo mužstvo odvedené, vlastně zaznamenané, do baráků na Envelopě, kdež byla bytována Morávková setnina. Tam bylo mužstvo vyzbrojováno a vystrojováno ze zásob pro pochodové setniny. Již dne 2. listopadu měl tento úvar 900 až 1000 mužů. Těch bylo použito k obsazení všech pevnůstek, pracháren, střelnice, zbrojnice, vysílány byly blidky, obstarávána stálá služba na radnici atd. Tébož dne byla převzata vojenská policie. Jádrem tohoto praporu byla hrstka domobranců, kteří se svým milovaným velitelem v rozhodné chvíli, když mladší a schopnější buď z nerozhodnosti anebo lehkovážnosti odešli domů, zachovali si rozvahu a pochopili, že nesmějí znáti únavy dříve, než bude právě dosažená svoboda skutečně zajištěna. Dne 6. listopadu ujal se velení kapitán Lýko, jemuž byl též přidělen oddíl Morávkův. Tébož dne vydán první český rozkaz bývalého střeleckého pluku čis. 13, jak stojí v nadpise. Hned nato sestavil kapitán Morávek první polní setniny, které byly posílány do zněmčelého okolí.

Podotýká se, že v tehdejší době, kdy téměř každý den se tvořily nové setniny, byly tyto podobně jako prapory kvůli lepší orientaci označovány jmény svých velitelů. Byla sice každá nově utvořená setnina označena číslem, ale nikdo se v tom nevyznal, neboť jednou se užívalo číslic arabských, podruhé římských, každý prapor čísloval setniny počínaje jedničkou, čímž se stalo, že existovaly 3 setniny s týmž číslem. Tím, že setniny nesly jméno svých velitelů, obeznámilo se mužstvo spíše se svými veliteli, kteří byli většinou ještě mužstvu neznámí, neboť přišli od různých cizích pluků.

Jedna setnina praporu Morávková, 120 mužů a 2 kulomety, se skládala z mužstva české národnosti celé posádky a různých druhů zbraní, odjela 6. listopadu do Moravské Ostravy, kdež tvoří část tzv. Ostravské národní gardy.

Dne 14. listopadu odjela druhá setnina (asi 120 mužů a 2 kulomety) praporu Morávková (velitel nadporučík Dolekal) na rozkaz posádkového velitelství v Olomouci do Moravské Třebové, 15/11 menší oddíl asi 30 mužů do Lipníka jako stráž pro tamější barákovou nemocnici, setnina nadporučíka rabáka (asi 120 mužů) dne 18. listopadu do Bobuňovic.

Události setniny nadporučíka Doležala v Moravské Třebové

Dne 14. listopadu odjela setnina nadporučíka Doležala do Moravské Třebové obsadit budovy tábora uprchlíků v ceně mnoha miliónů korun, dále chránit různé tamější státní budovy.

Setnina odjela na místo k večeru. Přijetí vojska výhradně německým obyvatelem na nejvyšší míru nevlidné. Setnina šla z nádraží do tábora uprchlíků, kterých tam bylo ještě asi dvacet, špalírem bulákajícího a na Čechy na-

dávajícího obecnstva. Mužstvo, byvši poučeno, nebralo na toto počínání zřetele. Setnina zpozorovala, když se k táboru přiblížila, že civilní obyvatelstvo má obstoupeno skladiště patřící táboru a toto rozkrádá. Byly spatřeny bloučky lidí, kteří nesli plné náruče nejrůznějších předmětů, jak prádlo, přikrývky, obuv, potraviny atd.

Všechno bylo jim vojskem odňato a zpět do skladiště odvedeno. Zástupy plenícího obyvatelstva byly vojskem energicky od skladiště odehnány a toto obsazeno. Skýtalo však žalostný pohled. Na podlaze bylo navršeno spousta poslápaných předmětů. Po úpravě skladiště bylo toto Národním výborem v Jevíčku ve veřejné dražbě rozprodáno.

Situace v Moravské Třebové se den ze dne přiostrhovala. Chování obyvatelstva bylo čím dále tím vyzývavější. Tak dvěma vojínům byly dne 26/11 strženy z čepic kokardy a za jáсотu obyvatelstva poslápany, vojini pak trýznění.

Stříleno bylo z revolveru na vojina dne 27/11 ubírajícího se z nádraží a pronásledován. Vojini jednotlivě se ubírající byli obecnstvem insultováni. Mimo to babenberský prapor (červenobílo červený) visící od převratu na budově okresního hejtmanství a německé vojenské rady nebyly sundány a žádosti o snětí bylo odporováno.

Nato dal v noci nadporučík Doležal vylepiti vyhlášky v řeči české a německé, že barvy československého státu mají býti do 12 hodin vpoledne dne 29/11 odstraněny, dále že se nesmí nositi jiné barvy jako států dobodových. Ve vyhlášce bylo též podotčeno, že bude použito vojska, nebude-li vyhověno. Vyhlášky však byly bez výjimky časně ráno všechny strhány a prapory odstraněny nebyly.

Nato dal nadporučík Doležal rozkaz sundati prapor za asistence vojska.

O 2. hodině odpoledne vyšla setnina vojska do města, aby rozkaz posádkového velitelství provedla. Již za pochodu městem bylo obyvatelstvo města a okolí alarmováno továrními sirénami, takže na náměstí sbromážil se obromný zástup lidu. Setnina zastavila na náměstí a deputace vedena důstojníky žádala na obecním úřadě o sundání praporu.

Byla však výsměšně odmítnuta.

Nato byly prapory na rozkaz sňaty vojskem a tímto rozčilením napolo roztrhány. Při tom dostoupilo běsnění obyvatelstva vrcholu. Vojsko bylo nuceno vyslechnout takové urážky československého státu a jeho vedoucích činitelů, že jen díky energickému vystoupení důstojníků se vojsko opanovalo a nedalo se strhnout ke střelbě. Pak nastoupila setnina v šiku čelem k obecnímu domu a byl dán rozkaz k odchodu. Na vojsko jdoucí kolem zástupu obyvatelstva bylo pliváno a urážlivě pokřikováno.

Znenadání třeskla revolverová rána z davu obyvatelstva a desátník Hätzer klesl k zemi s prostřelenou nobou. Setnina se bez rozkazu zastavila, učinila obrat a nastala nato rychlopalba do davu lidu. Po ovládnutí situace důstojníky zůstalo na náměstí pět mrtvých a asi 20–30 raněných. Strojní pušky přidělené setnině vůbec nezasáhly. Setnina pak v pořádku odešla do tábora.

Po tomto krveprolití se poměry úplně změnily. Posádka zjedнала si, bobužel drazé, náležitou respektu. Případy násilnosti neb urážky se od té doby nestaly. Posádka před svým vystřídáním pořádala ve městě taneční večírek, na kterém tančilo dne 29/11 raněné a ještě obvázané mužské i ženské poblaví s našimi vojáky jakoby se nebylo nic přihodilo. Dne 7. 1. 19 byla setnina vystřídána setninou 5 myslivců, načež odjela do Olomouce. Vedení setniny převzal po nadporučíku Doležalovi, jenž odešel do neaktivity, por. Foukal.¹⁷

Události setniny nadporučíka Hrabčíka v Bobuňovicích

Dne 18. listopadu odjela 3. setnina praporu Morávková za vedení Hrabčíka do Bobuňovic, kdež obsadila veškeré cesty, by potraviny a zboží z českých vesnic nemohly býti dopravovány do Šumperka organizovaným německým oddílům postaveným na odboj proti československému státu.

Při této zajišťovací službě byl na polní stráž neopatrným jednáním zastřelen dne 4/2 střelec Vachutka.

Dne 10/12 konal přehlídku této setniny okrskový velitel v Olomouci podplukovník Hradec. Dne 21/12 vrátila se setnina po obsazení Šternberku zpět do Olomouce.

Události v Uničově

Dne 5/11 odjely dvě setniny zbylé v Olomouci s praporním velitelem do Uničova k potlačení vzpoury německého obyvatelstva. Po příjezdu se obyvatelstvo uklidnilo, takže hned příští den se půl praporu vrátilo zpět do Olomouce. Ke krvavým srážkám vůbec nedošlo.

Zatím mužstvo české národnosti boufně přicházelo buď ze svých domovů neb od různých cizích formací a přihlašovalo se u náhradního tělesa v Olomouci. Tak byly postupně sestavovány náhradní setniny (4), štábní oddíl, mužstvo vycvičené v oboru kulometů, mužstvo značky B bylo předáváno na tvořící se setninu strážní, mužstvo značky C a německé národnosti tvořilo pracovní setninu. Nebylo ovšem možno v této době vystříhati se různých výstřelků. Tak jednotliví důstojníci z vlasteneckého nadšení a v zájmu pro národní věc rozešli se do okolí, „naverbovali“ vojáky a buď s ným souhlasem posádkového velitelství, nebo v dorozumění s ním, zdržovali se ve městech poněmčelých, zabráňovali různým pokusům o nový převrat anebo snažili se v českých městech svoji přítomností jako organizované vojenské jednotky držeti v šachu různé podvratné živly. Podobné setniny byly v Přerově, Litovli, Prostějově, Jevíčku.

Setninu v Jevíčku sestavil poručík Zapletal střeleckého 13. Tento dal kolem 20. listopadu v okolí Moravské Třebové ve vesnicích Trnávka, Šubířov, Drhlík, Štěpánov, Chornice, Biskupice, Jaroměřice atd. bubnováním vybláskati, aby všichni mužové české národnosti službou vojenskou povinni, sešli se v určitý den do budovy internátu v Jevíčku k dobrovolnému vykonání

vojenské služby. Sešlo se skutečně asi 250 mužů v civilu, kteří se ihned slavnostním způsobem podrobili přísaze československému státu za přítomnosti městského zastupitelstva a okresního Národního výboru v Jevíčku. Nato převzl všechno mužstvo poručík Zapletal do Olomouce, oblékl je u posádkového velitele, vyzbrojil a vystrojil a druhého dne vrátil se s celou setninou, již byli přiděleni mimo poručíka Zapletala dva důstojníci, do Jevíčka. Od té doby nazývala se tato setnina asistenční setnina dobrovolníků v Jevíčku.

Tato setnina vykonávala strážní službu v Jevíčku, blavně ve zněmčelém okolí jako v Chornici, Drfliku, ve všech okolních mlýnech, v místním pivovaru, kdež bylo tou dobou skladiště převezených zásob z vojenského tábora v Moravské Třebové. Půlsetnina odešla hned po příchodu do Jevíčka jako posila setniny nadporučíka Doležala do Moravské Třebové, kdež zůstala až do příchodu setniny nadporučíka Mácy. Potom odešla půlsetnina zpět do Jevíčka.

Jelikož obecní zastupitelstva ve zněmčelých vesnicích zavázala se, že budou udržovati klid a pořádek a že za tento ručí, stáhnuty byly stráže z okolních vesnic do Jevíčka, a 10/12 18 na rozkaz posádkového velitelství v Olomouci vrátila se tato setnina do Olomouce, kdež byla rozdělena dle různých zbraní k příslušným náhradním tělesům.

Po doplnění praporu Morávka bylo přikročeno k sestavování druhého praporu, jehož velitelem byl ustanoven setník Koutník. Koncem listopadu měl tento prapor již dvě setniny, třetí se tvořila.

Události setniny poručíka Hrubana v Dolanech

Dne 28. listopadu odjela jedna setnina praporu Koutníkova pod velením poručíka Hrubana do Dolan u Olomouce. Tam obsadila veškeré cesty, jedna četa obsadila vesnici Vesku, aby potraviny a zboží z českých vesnic nemohly býti dopravovány organizovaným německým oddílům do Šternberku. Po obsazení Šternberku našim vojskem vrátila se tato setnina 20/12 do Olomouce.

Události setniny nadporučíka Mácy v Moravské Třebové

Po výtržnosti v Moravské Třebové dne 29/11 byla druhá setnina praporu Koutníkova pod vedením nadporučíka Mácy dirigována na rozkaz posádkového velitelství v Olomouci jako posila posádky v Moravské Třebové, neboť obyvatelstvo německé národnosti rozšiřovalo v okolí Moravské Třebové zprávy, že krev, která byla prolita, bude pomstěna. Setnina nadporučíka Mácy společně se setninou nadporučíka Doležala vykonávala strážní službu v táboru uprchlíků, na nádraží, obsadili budovu okresního hejtmanství, berní úřad, poštovní úřad, radnici, zabavovala v okolních zněmčelých vesnicích zbraně, obsadila nádraží v Chornici, jedna četa obsadila po odchodu asistenční setniny dobrovolníků Jevíčko.

Setnina neměla příležitosti vystupovati nějak proti domácímu obyvatel-

stvu, naopak obyvatelstvo sblížilo se s našim vojskem tak, že při vystřídání obou setnin setninou 5 myslivců, projevovala litost nad odchodem vojska, které kdysi do něho střílelo a doprovázelo obě setniny vyzdobené květim až na nádraží. Dne 7/1 přijely obě setniny do Olomouce.

Začátkem prosince počal se sestavovati třetí prapor. Jako první setnina byla určena třetí setnina praporu Koutníkova, jehož ostatní dvě setniny byly na asistenci v Dolanech a Moravské Třebové, druhá, třetí, jakož i setnina kulometů byla tvořena z náhradních setnin. Velitelem tohoto praporu byl ustanoven setník Lukavský. Tehdy byly prapory pojmenovány čísly a tento prapor byl určen jako I. polní prapor. Jedna setnina tohoto praporu obsadila začátkem ledna Prostějov, druhá setnina Olšany u Prostějova, třetí Plumlov, později byly vystřídány československým polním plukem 54, načež celý prapor se 3 setninami a 1 setninou kulometů pod velením setníka Lukavského odjel dne 21/1 19 do Uherského Hradiště, odtud na Těšínsko a později na Slovensko. Tam byl zařazen do československého polního pluku IV, nyní náleží do svazku československého střeleckého pluku čis. 14 a nemáme o něm podrobnějších zpráv.

P o z n á m k y

- 1 XXXVIII. program c. k. Českého gymnázia v Olomouci vydaný ředitelstvím ústavu na konci školního roku 1906/1907, abecední seznam žáků na konci školního roku 1906/7, třída I.b, s. 80.
Čtyřicátý první program c. k. českého státního gymnázia v Olomouci na konci školního roku 1909–1910, Olomouc 1920, seznam žáků koncem školního roku 1909–1910, třída IV.b, s. 89.
Dopis z Okresního archivu Kroměříž se sídlem v Holešově, č. j. 01/88/CH z 5. ledna 1988, v držení autora.
- 2 Státní archiv Opava, prac. Olomouc; sbírka matrik, sign. LXVII4, rodná matrika fary římsko-katolické Velký Újezd, s. 258.
Výpis z kvalifikační listiny důstojníka československé armády štábního kapitána Vladimíra Tomka, dopis z Vojenského historického ústavu Praha, č. j. 8094/86 z 25. září 1986, v držení autora.
- 3 Pospíchal, Miloslav: Olomoucko. Ke vzniku KSC na střední a severní Moravě, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Praha, SPN 1961, s. 99–119.
Týž: Olomouc v době vzniku ČSR, Střední Morava 2, Olomouc, Socialistická akademie 1968, s. 24–31.
Nešpor, Václav: Dějiny města Olomouce, Vlastivěda moravská, Musejní spolek v Brně 1936, s. 311–314.
Bartoš, Josef a kol.: Malé dějiny Olomouce, Ostrava, Profil 1972, s. 116–117.
Urbášek, Pavel: Olomoucká vojenská posádka v letech 1918–1938, Zprávy KVM v Olomouci, 1986, č. 242, s. 7–22.
Paměti Okresního národního výboru Olomouckého, redigoval Jaroslav Minář, Olomouc 1919.
Knaibl, Jan: Vzpomínky státního zástupce, Olomouc 1932, s. 21–42.
Fischer, Richard: Cesta mého života, III. díl: Olomouc od r. 1896–1918, část druhá, Olomouc 1937, s. 362–392.
- 4 Navrátil, Ladislav: V kanceláři pěšího pluku č. 13 objevena kniha „Tagebuchartige Aufzeichnung über die Ereignisse vom 29. Oktober“, Pozor, roč. XXV, 17. listopadu 1918.

- Týž: Jak jsme dělali převrat v Olomouci (opis z Československého deníku ze dne 28. října 1918), in: Fischer, Richard: c. d., s. 380–387.
- Týž: Olomoucká posádka v době vzniku ČSR, Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1963, č. 112, s. 10–12.
- 5 Posádkové velitelství v Olomouci tehdy zastávalo i funkci velitelství okrskového a podléhaly mu posádky Prostějov, Přerov, Lipník nad Bečvou, Hranice, Rýmařov, Uničov a Šumperk.
- Urbášek, Pavel: c. d., s. 11.
- 6 Kodedová, Oldřiška a kol.: Pravidla pro vydávání novodobých historických pramenů, Praha, Academia 1978, s. 58–61.
- 7 29. října 1918 se konala před hotelem Národní dům manifestace, na které promluvili předseda Národního výboru státoprávní demokrat dr. Richard Fischer a místopředseda Národního výboru sociální demokrat Felix Časný.
- Bartoš, Josef a kol.: c. d., s. 116.
- Čapkovič, František–Kollmann, Vítězslav: Interhotel Národní dům, Olomouc 1885–1985, Olomouc 1985, s. 5.
- Pozor, roč. XXV, 30. říjen 1918.
- Našinec, roč. 54, 6. listopad 1918.
- 8 Richard Fischer, František Okleštěk, František Světlík, Rudolf Mlčoch a Felix Časný navštívili postupně okresní hejtmanství (baron Gastheimb), vojenské velitelství (polní podmaršálek W. Schreiter), hlavní poštu (hlavní správce Hackenberger), radnici (K. Brandhuber), ředitelství státních drah (dvorní rada Mrasek), justiční palác (dvorní rada Hampel), finanční palác (finanční rada Wagner), hlavní nádraží (vrchní inspektor Ratrer).
- Našinec, 54. roč., 30. říjen 1918.
- 9 Pplk. Hein byl velitelem střeleckého pluku 13, na počátku listopadu ho vystřídal ve funkci velitele pluku setník Karel Lýko.
- Pozor, roč. XXV, 5. listopad 1918.
- Našinec, roč. 54, 6. listopad 1918.
- 10 Richard Fischer, František Okleštěk, František Světlík, Rudolf Mlčoch, Felix Časný.
- 11 Karl Brandhuber, starosta německého městského zastupitelstva, které odstoupilo 11. listopadu 1918. Na její místo byla jmenována správní komise v čele s Richardem Fischerem.
- Bartoš, Josef a kol.: c. d., s. 117.
- Hlas lidu, roč. XXXIII, 15. listopad 1918.
- 12 V sokolovně na Bělidlech byly umístěny kanceláře olomouckého Národního výboru.
- První český adresář města Olomouce a okresu, nákladem vydavatelského družstva sdružených spolků, Olomouc 1913, s. 105.
- 13 Tzv. národní stráž byla sestavena z dobrovolníků, především z řad Sokolů. Z českých vojáků olomoucké posádky byla sestavena bezpečnostní setnina vedená setníkem Břetislavem Morávkem v síle 80–100 mužů. Na základě dohody mezi předsedou vojenského odboru Národního výboru dr. Františkem Smrčkou a velitelem olomoucké posádky polním podmaršálkem Walterem Schreiterem 29. října 1918 byli k hlídkové a bezpečnostní službě použiti i příslušníci vojenské policie.
- Paměti..., s. 37.
- Urbášek, Pavel: c. d., s. 10.
- 14 Členy vojenského odboru Národního výboru se stali pplk. Hradec, vrchní štábní lékař MUDr. Šabata, štábní lékař MUDr. Kliment, setník Morávek, setník K. Lýko, npor. Novotný, npor. Šejbar, por. Kubis.
- Našinec, roč. 54, 3. listopad 1918.
- 15 Vojáci jiných národností (především Němci a Poláci) byli co nejrychleji demobilizováni na počátku listopadu 1918. Odchodem těchto vojáků a příchodem náhradního praporu pěšího pluku 54 o síle 1200 mužů z haličského Sanoku (6. listopadu 1918) měli vojáci české národnosti v Olomouci rozhodující většinu. Pochodová část pěšího pluku 54 byla na přelomu října a listopadu zajata na ústupu do Piavy v Itálii v počtu 1400 mužů, zajatci české národnosti byli obratem posíláni do vlasti.

Urbášek, Pavel: c. d., s. 10–11.

Pozor, roč. XXV, 7. a 8. listopad 1918.

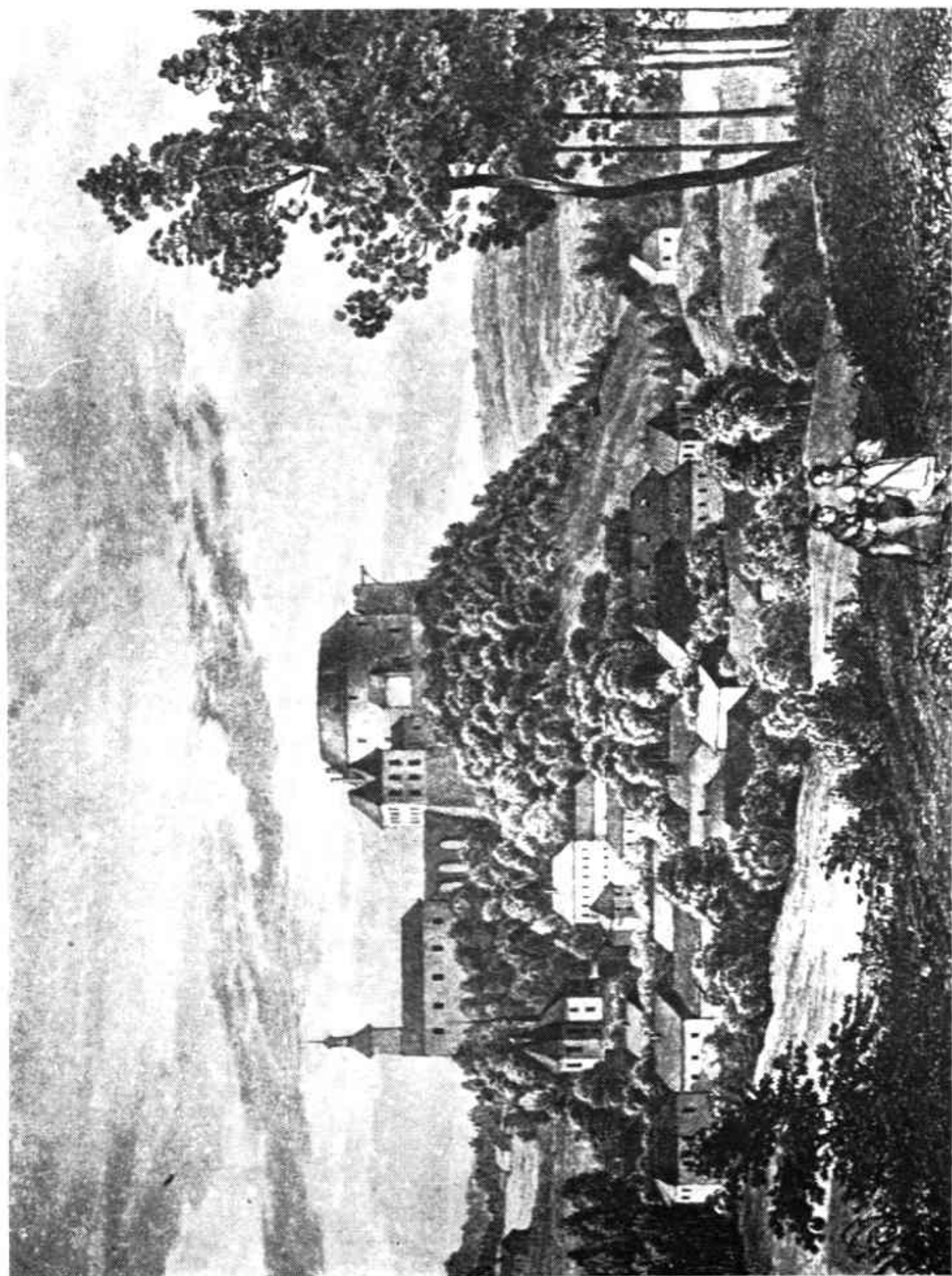
Našinec, roč. 54, 13. listopad 1918.

- 16 Charakter těchto vojenských rad, které u nás vznikaly po 28. říjnu 1918 podle vzoru ruských sovětu vojáků a rad německých vojáků a dělníků, není dosud dostatečně objasněn. Byly to volené orgány, které hájily zájmy vojáků té či oné vojenské formace (zásobování, demobilizace apod.). Nelze je tedy chápat jako ryze nacionální organizace jednotlivých národností v rozpadající se rakousko-uherské armádě.
- Vedle německé a židovské vojenské rady vznikla i česká vojenská rada složená z důstojníků i zástupců mužstva – poddůstojníků, jejíž vedení bylo ovšem v rukou vojenského odboru olomouckého Národního výboru.
- Našinec, roč. 54, 6. listopad 1918.
- César, Jaroslav–Černý, Bohumil: Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938, díl I (1918–1929), Praha, ČSAV 1962, s. 90.
- 17 Skřivánek, Milan: K průběhu vyhlášení ČSR v roce 1918 na území dnešního okresu Svitavy a jeho odrazu v kronikách, Vlastivědný sborník okresu Svitavy a jeho odrazu 1982–1983, Okresní muzeum dělnického hnutí ve Svitavách a Okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, s. 58–59.
- Híkl, Rudolf: Moravská Třebová, Náčrt jejích dějin, Moravská Třebová, Okresní osvětová rada 1949, s. 95.

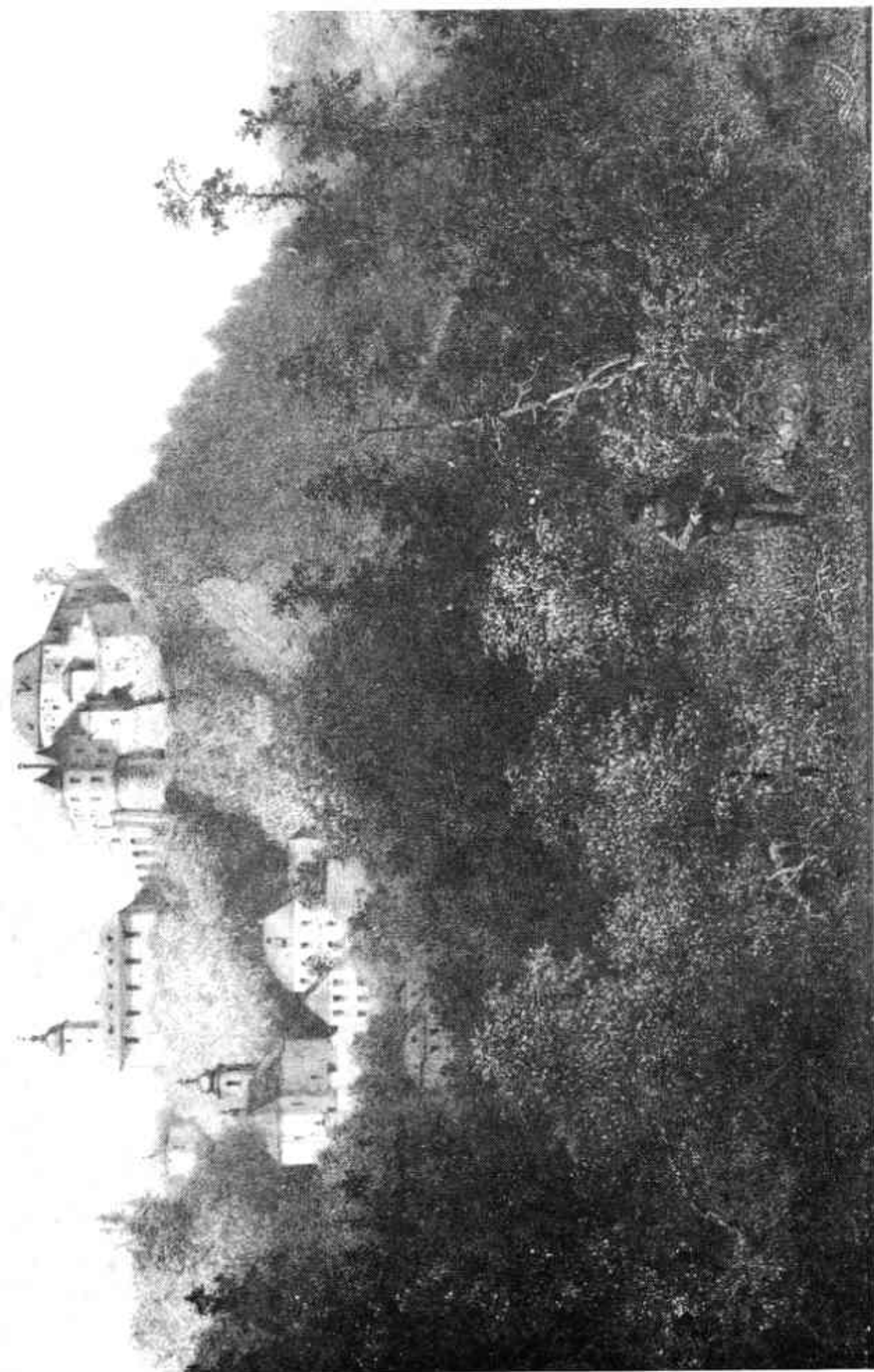
RESÜMEE

ERINNERUNGEN DES STABSKAPITÄNS VLADIMÍR TOMEK AN DIE EREIGNISSE NACH DEM 28. OKTOBER 1918 IN OLOMOUC (OLMÜTZ) UND NORDMÄHREN

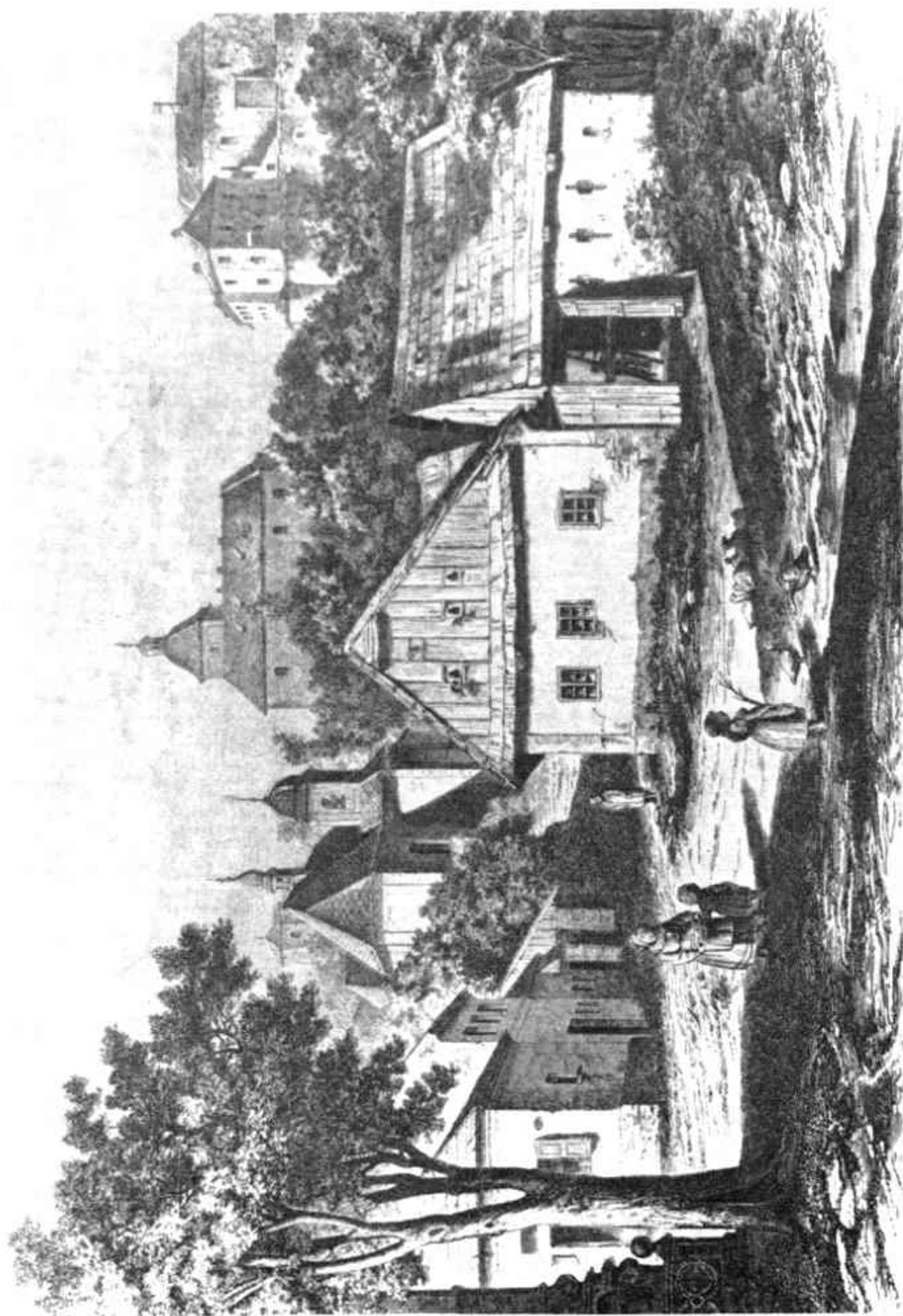
Der Torso der Erinnerungen von Stabskapitän Vladimír Tomek an den Ablauf der Ereignisse in Olmütz und Nordmähren nach dem 28. Oktober 1918, deren Schwergewicht auf militärischem Gebiet liegt (S. 3–23, 26–27/1), ist unter der Inventarnummer V-3572 in der Militariensammlung des Landeskundlichen Bezirksmuseums in Olmütz hinterlegt. Es wird hier in Wortlaut die Transkription der Seiten 3–20 vorgelegt, die für Historiker der Region von Olmütz von größtem Wert sein dürften. Tomeks weitere Aufzeichnungen (S. 21–23, 26–27/1) sind Abschriften militärischer Meldungen, die aus nordmährischen Ortschaften, in denen Militäreinheiten stationiert waren, in der Garnisonskommandantur eingetroffen sind.

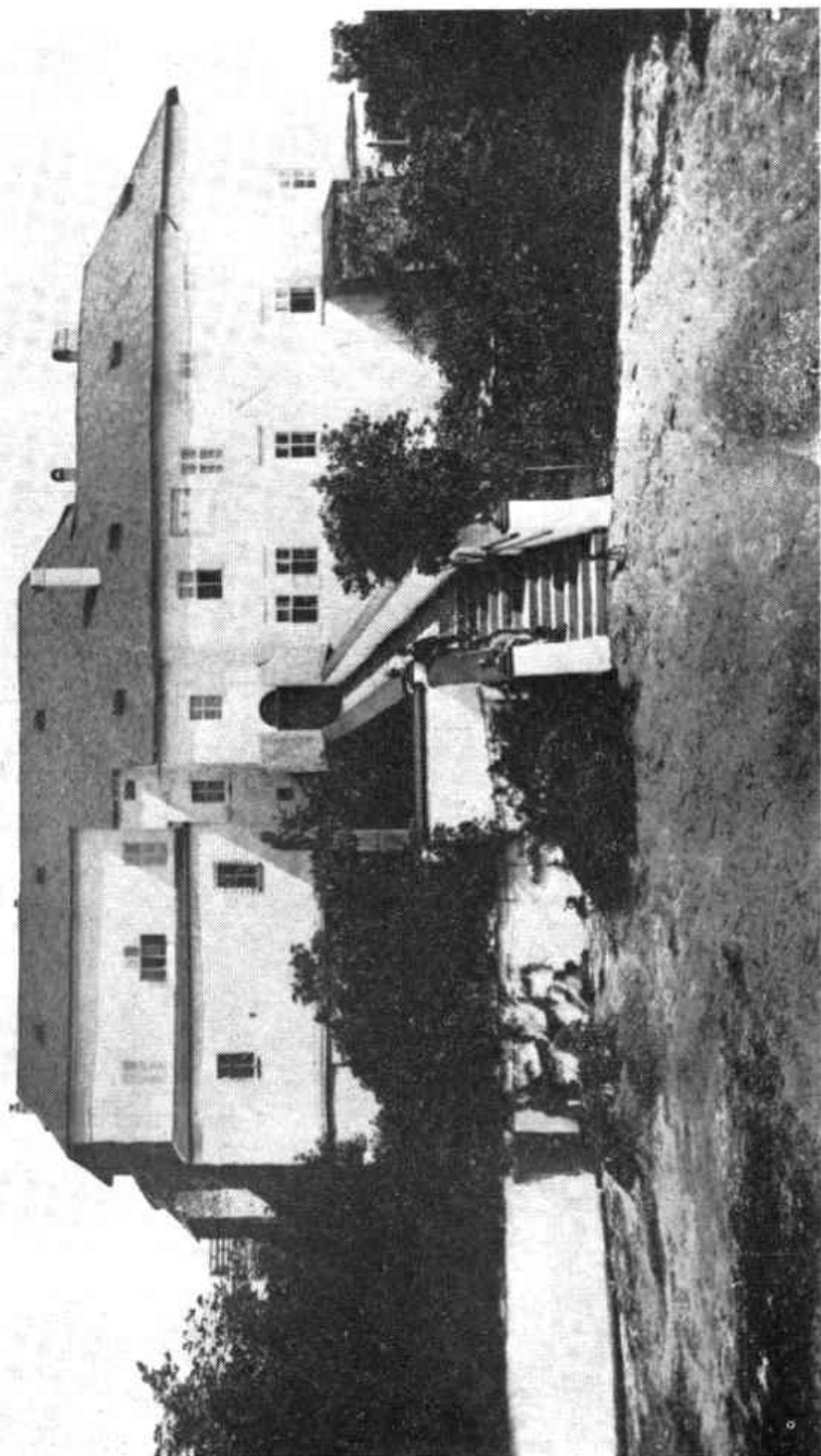
Hrad Bouzov, 1837, litografie, kat. č. 3

Hrad Bouzov, 1855, kolorovaná litografie, kat. č. 4

Hrad Bouzov a Mědělnice na Moravě. (Zde shledávati Kremlí Pt. a halyky.)

Hrad Bouzov, foto, 1888, kat. č. 9

IKONOGRAFIE MĚSTEČKA BOUZOVA

Ikonografické materiály topografického charakteru (stará zobrazení měst, obcí a míst) mají rostoucí význam pro poznání vývoje lokalit. Soupisy těchto obrazových informačních pramenů jsou pomůckou v řadě oborů.

Ikonografii Olomoucka věnuje KVMO soustavnou pozornost již řadu let. Soupis nejstarších obrazových materiálů města Olomouce vydalo muzeum již v roce 1957.¹ V r. 1987 vyšla Ikonografie Šternberka a publikace Litovel v proměnách staletí,² o rok později pak Uničov v proměnách staletí.³ Z hlediska širšího regionu Moravy připomeňme, že KVMO v r. 1987 vydalo reprezentativní katalog Moravské lázně v proměnách dvou staletí, zahrnující výběr z ikonografie lázní v Jeseníku, Karlově Studánce, Velkých Losinách, Teplicích na Moravě a Luhačovicích.⁴ Tento bohatě ilustrovaný katalog byl vydán ke stejnojmenné putovní výstavě.⁵

V současné době jsou postupně zpracovávány přehledy ikonografie městeček a obcí olomouckého okresu. Prvním z nich je ikonografie Bouzova.

Dosud nejstarším zjištěným ikonografickým dokladem městečka Bouzova je pérová kresba na titulním listu místní matriky, znázorňující podobu kostela sv. Maří Magdalény v r. 1681. Způsob provedení nasvědčuje, že jde zřejmě o kresbu od hnojického rektora Mikuláše Františka Kerneria, který zde žil od r. 1686.⁶ Zobrazení překreslil V. Volný pro publikaci Litovelský okres vydanou v roce 1903.⁷

Zřejmě nejstarší vedutou městečka je akvarelová kresba z poloviny 18. století od nadlesního Antona Schwarze. Jde však zřejmě o zobrazení podle starší předlohy, neboť text popisky odpovídá spíše polovině 19. století.

Obdobný celkový pohled na městečko s hradem představuje idylická veduta v duchu biedermeieru od vídeňského kreslíře F. A. Kunikého (1777 až 1838) vydaná v jeho albu litografií v r. 1833. Popředí oživuje nevýrazná figurální stafáž.⁸

Esteticky působivý pohled na hrad s důrazem na okolní přírodní prostředí je dílem berlínského krajináře a litografa Augusta Hauna (1815–1894). Jde o kolorovanou litografii podle předlohy vídeňského krajináře a litografa Františka Kalivody (1824–1858) vydanou olomouckým nakladatelem Eduardem Hölzlem v albu pohledů z Moravy a Slezska v r. 1857.⁹

Cennými doklady, informujícími o dobovém vzhledu městečka a hradu na počátku 70. let minulého století, jsou xylografie pražského reprodukčního kreslíře Františka Chalupy (1828–1887) otištěné ve Světozoru v letech 1872 a 1873.

Nejstarší fotografie, dokumentující Bouzov, pocházejí z 80. let minulého století. Pro reprezentativní album moravských hradů a zámek, vydané světlotiskem v roce 1888,¹⁰ byl vybrán záběr na předhradí. Z roku 1895 je album

snímků olomouckého fotografa H. Schleifa ilustrující zejména vzhled hradu.

Kromě starých fotografií – většinou z činnosti hradního ateliéru – informuje o vzhledu městečka na sklonku minulého a počátku našeho století celá škála dobových pohlednic. Tyto dnes velmi cenné ilustrované kroniky doby vydávali koncem 90. let moravští knihkupci a papírníci, jako např. J. Slovák z Kroměříže, A. Reinelt z Uničova, H. Hornischer z Mohelnice, O. Kloss ze Šternberka aj. Z místních uveďme např. J. Bečičku a B. Wiedermanna. Kolekce těchto kulturních dokumentů je uložena v systematicky doplňované sbírce pohlednic v literárním archivu KVMO.

Romantický vzhled hradu po jeho přestavbě inspiroval řadu našich předních malířů, jako např. J. Jaroňka, K. Liebschera, A. Kašpara, J. Lenharta, E. Kosu, J. Nejedlého a jiné, jejichž realistická díla se již od počátku našeho století masově propagovala zejména formou tehdy oblíbených barvotiskových uměleckých pohlednic. Dodejme, že z řady dalších děl je umělecky výrazná olejomalba Gustava Braunera znázorňující hrad s podhradím v roce 1933.

Prezentovaný katalog ikonografických dokladů městečka Bouzova zahrnuje kresbu, grafiku, fotografie a pohlednice. Záznamy jsou řazeny chronologicky, a to od r. 1681 do roku 1905, kdy vrcholil tzv. „zlatý věk“ pohlednic.¹¹

Způsob popisu je následující: 1. Záběr odkud, datace, 2. Technika, 3. Nápis, 4. Autoři, vydavatel (přepis), 5. rozměry v cm (O = obr., P = pasparta), 6. Uložení, 7. reprodukce.

- 1 Kostel Maří Magdaleny. 1681. Kresba (M. Fr. Kernerius). O 15,5 × 9,5 centimetru. Matrika řím. kat. fary Bouzov z let 1648–1746 – titulní list. SOA Opava, pracoviště Olomouc, sg. Mh III 1.
- 2 Celkový pohled od sz. (2. polovina 18. stol.). Akvarelová kresba, Anton Schwarz. Ansicht des Schlosses Busau. Anton Schwarz, Oberjäger. O 15 × 10,7, P 17 × 13,7 cm. Sbírka Marie Zákravské, Bouzov.
- 3 Celkový pohled od sz., (1832). Litografie, F. A. Kunike. Ansicht des Schlosses Bussau. Kunike litt. Kunike, F. A.: Mahlerische Darstellung aller vorzüglichen Schloesser und Ruinen der Oesterreichischen Monarchie. Nach der Natur von mehreren Künstlern gezeichnet und lithographiert herausgegeben von ... Wien 1833.
- 4 Celkový pohled od sz., (1855). Kolorovaná litografie, A. Haun (podle Fr. Kalivody). Bussau. Malerisch – historisches Album von Mähren und Schlesien. Olmütz 1857, příl. č. 34.
- 5 Hrad – nádvoří (1872). Xylografie, Fr. Chalupa. Vnitřek hradu Bouzova na Moravě. Podle skutečnosti kreslil Fr. Chalupa. Světozor VII, 1873, s. 125.
- 6 Hrad od sz. (1872). Xylografie, Fr. Chalupa. Hrad Búzov u Mohelnice na Moravě. Podle skutečnosti kreslil Fr. Chalupa. Světozor VI, 1872, s. 101.
- 7 Hrad od jz. (1876). Litografie, B. Štolz. Hrad Bouzov na Moravě. Lit. B. Štolz. Nákl. časop. Praha.

- 8 Hrad od jz. (1880). Xylografie. Smolle, L.: Markgrafschaft Mähren. Wien 1881, s. 87.
- 9 Hrad od s., (1888). Fotografie, R. Freiherr von Stilfried. Prokop, Aug.: Album der Burgen und Schloesser Mährens. Wien 1888, příl., Zatloukal, Pavel: Historismus, Olomouc 1986, s. 51.
- 10 Hradní dvůr. (1895). Fotografie na lepence, H. Schleif. Burg Bussau. Burghof vom Söller. (Na paspartě slepotisk: H. Schleif, Olmütz.) O 20,5 krát 26,2, P 33 × 40,2 cm. KVMÖ – hrad Bouzov, album fotografií Burg Bussau im Jahre 1895.
- 11 Celkový pohled od sz., (1895). Fotografie na lepence, H. Schleif. Burg Bussau. Südostseite. (Na paspartě slepotisk: H. Schleif, Olmütz.) O 25,5 krát 20,7, P 40,3 × 33 cm. KVMÖ – hrad Bouzov, album fotografií Burg Bussau im Jahre 1895.
- 12 Předhradí od j., (1895). Fotografie na lepence, H. Schleif. Burg Bussau, Vorburg. Nordseite. (Na paspartě slepotisk: H. Schleif, Olmütz.) O 26,5 krát 21, P 40,3 × 33 cm. KVMÖ – hrad Bouzov, album fotografií Burg Bussau im Jahre 1895.
- 13 Celkový pohled od jz., (1895). Fotografie na lepence, H. Schleif. Burg Bussau. Nord – Ostseite. (Na paspartě slepotisk: H. Schleif, Olmütz.) O 21,3 × 26,5, P 32,5 × 39,5 cm. KVMÖ – hrad Bouzov, album fotografií Burg Bussau im Jahre 1895.
- 14 Hrad od s., 1895. Fotografie na lepence, H. Schleif. Burg Bussau. Südseite und Vorburghof. (Na paspartě slepotisk: H. Schleif, Olmütz.) O 25,8 × 25,3, P 39,5 × 32,5 cm. KVMÖ – hrad Bouzov, fotografie z alba Burg Bussau im Jahre 1895.
- 15 Hradní portál a malý padací most. 1895. Fotografie na lepence, H. Schleif. Burg Bussau. Burg Portals und die kleine Wallbrücke. (Na paspartě slepotisk: H. Schleif, Olmütz.) O 25,7 × 19,5, P 40,4 × 32 cm. KVMÖ – Hrad Bouzov, fotografie z alba Burg Bussau im Jahre 1895.
- 16 Celkový pohled od sz., 1898. Zeleně tónovaná světlotisková pohlednice. (Montáž dvou snímků hradu – před a po regotizaci, doplněná dvěma portréty – arcivévoda Fr. Ludvík a arcivévoda Evžen – s letopočtem 1698–1898. Montáž doplňuje kresba rytíře držícího prapor s portréty arcivévodů.) Burg Bussau. Gez. V. Polzer. KVMÖ, album F 23 060-23 299, pohlednice č. 204.
- 17 Celkový pohled od sz., (1899). Hnědě tónovaná knihtisková pohlednice. Pozdrav z Bouzova. KVMÖ, F 24 921.
- 18 Celkový pohled od sz., (1899). Světlotisková pohlednice. Bouzov. KVMÖ, F 6633.
- 19 Celkový pohled od sz., (1900). Zeleně tónovaná knihtisková pohlednice. Pozdrav z Bouzova. J. Slovák, Kroměříž. KVMÖ, F 6631.
- 20 Celkový pohled od sz., (1900). Barevná litografická pohlednice. Bouzov. Morava. KVMÖ, F 6632.

- 21 Celkový pohled od jz., (1900). Umělecká pohlednice – barvotisk. B. Jaroněk. Gruss aus Bussau. Jindr. Slovák, Kroměříž. KVMO, F 6974.
- 22 Celkový pohled od jz., (detail hradu od sz.). (1900). Umělecká pohlednice – barvotisk. (B. Jaroněk). Pozdrav z Bouzova. J. Slovák, Kroměříž. KVMO, F 6975.
- 23 Svěcená díra. Hrad od sz., Zkamenělý zámek (1900). Zeleně tónovaná knihtisková pohlednice. Pozdrav z Bouzova. Svěcená díra. Hrad. Zkamenělý zámek. (Montáž doplněna secesním vegetativním dekorem umístěným v levé horní části pohlednice.) J. Slovák. Kroměříž. KVMO, F 12 863.
- 24 Celkový pohled od sz., (1900). Kolorovaná světlotisková pohlednice. Burg Bussau, Mähren. Verlag A. Reinelt, M. – Neustadt. KVMO, F 17 498.
- 25 Celkový pohled od sz., (1900). Knihetisková pohlednice. Pozdrav z Bouzova. J. Slovák, Kroměříž (jako F 24 921, viz kat. č. 17).
- 26 Celkový pohled od sz., (1903). (V popředí kamenný kříž u silnice.) Kolorovaná světlotisková pohlednice. Bouzov na Moravě. Nákl. J. Bečičky v Bouzově. KVMO, album F 1911.

Poznámky

- 1 Burian, Václav: Ikonografie do roku 1900. I. část. Sborník Krajského vlastivědného muzea v Olomouci IV/1956–1958, s. 371–421, týž: Olomouc ve fotografii 19. století. (Ikonografie Olomouce do roku 1900.) II. část. Olomouc, Vlastivědný ústav 1973. 54 s., obr. w textu, týž: Olomoucké pohlednice z 19. století. Olomouc, Kraj. vlastivědné muzeum 1981. 47 s., 32 obr. příl.
- 2 Kollmann, Vítězslav: Ikonografie Šternberka. Olomouc, Krajské vlastivědné muzeum 1987. Nestr., 38 obr. příl.
Kollmann, Vítězslav: Litovel v proměnách staletí. (Ikonografie města do r. 1905.) Litovel, MěstNV 1987. 64 s., 64 s. obr. příl.
- 3 Kollman, Vítězslav: Uničov v proměnách staletí. (Ikonografie města.) Olomouc, KVMO 1988. 80 s., obr. příl.
- 4 Kollman, Vítězslav – Zatloukal, Pavel: Moravské lázně v proměnách dvou staletí. Olomouc, KVMO 1987. 140 s., obr. příl.
- 5 Putovní výstava byla po premiéře v olomoucké galerii výtvarných umění instalována v muzeu Jeseník, v lázních Velké Losiny, v muzeu Šumperk a v lázních Luhačovice.
- 6 Srov.: Prucek, Josef: Kronika Mikuláše Františka Kerneria z let 1658–1689. Okresní archiv v Olomouci 1984, s. 161–171, Morav, Karel: Mikuláš František Kernerius. Zpráva VÚO 1958, č. 77, s. 55–56.
- 7 Pinkava, Viktor: Vlastivěda moravská. II. Místopis. Litovelský okres. Brno 1903, s. 158.
- 8 Soubor těchto litografií stejně tak jako Hölzlovo album mají zásadní význam pro studium ikonografie Moravy v 19. století, zejména v období biedermeieru.
- 9 Podrobně o Hölzlově albu viz např.: Herzogen, Johanna von: Malerisch – historisches Album von Böhmen, Mähren und Schlesien – Mappenwerke des 19. Jh. zur Topographie Böhmens. In: Jäger, Eckehard: Ostseeraum und Osteuropa als Gegenstand der Vedutenforschung. Lüneburg 1988, s. 126–137. Kolorovaná litografie Bouzova, signovaná Augustem Haunem byla vydána pod č. 34.
- 10 O albu se znaky, mapou Moravy a 234 fotografiemi moravských hradů a zámků viz recenzi: Ueberreichung des „Albums der Burgen und Schlösser Mährens“ an Sc. Majestät de Kaiser. Mittheilungen des Mährischen Gewerbemuseums in Brünn VII, 1889, č. 1, 2.

- 11 V roce 1905 skončilo období „dlouhých adres“. Do té doby se adresa psala na rubní stranu a vlastní sdělení na přední stranu pohlednic – pod či vedle zobrazení (snímku).

Jiří D o h n a l – Zdeněk B r a c h t l

HŘBITOVNÍ KOSTEL SV. KŘÍŽE V JAVORNÍKU

V ý s l e d k y s t a v e b n ě h i s t o r i c k ě h o a g e o f y z i k á l n ě h o p r ů z k u m u

Kostel sv. Kříže, sv. Barbory a sv. Heleny v Javorníku-Vsi, který je situován uprostřed hřbitova v severozápadní části městského katastru, patří k ojedinělým sakrálním stavbám v oblasti severozápadního Slezska. Badatelské zájmy o tuto památku lze spatřovat již v období před 1. světovou válkou.¹ V posledních desetiletích se stala předmětem zájmu vlastivědných pracovníků a historiků umění většinou jen v širších souvislostech.² Cenným přínosem k dané problematice se stal nedávný stavebně historický průzkum M. Filipové.³ Stručný popis kostela sv. Kříže najdeme například z roku 1804 v inventáři sakrálních staveb jesenické oblasti.⁴ Podélný jednolodní kostel s pravoúhlým uzávěrem tvoří dále obdélná sakristie na evangelijní straně a pravoúhlé presbyterium, které je zaklenuto křížovou klenbou. Sanktusník nad lodí má polygonální půdorys. Jižní strana kostela je výrazně akcentována dvěma kamennými portály. Hlavní vchod má portál dvakrát ustoupený a se dvěma vloženými sloupky po každé straně. Lomená archivolta je tvořena dvěma oblouny a třemi profilovanými ústupky. U vnitřního a vnějšího ústupu je naznačen náběžní štítek. Archivolta dosedá na těžkou, výrazně před-sazenou náběžní římsu, která je srostlá s abakem hlavic. Vložené sloupky mají talířovité patky, v nichž je nasazení dříku jakoby ponořeno. Tělo dříku je astragalem odděleno od kalichovité hlavice. Portál nemá na Jesenicku i okolí typovou analogii. Malý portál u sakristie má sloupek s talířovitým prstencem místo hlavice. Javornický kostel sv. Kříže má v interiéru dochovány ze 13. století kamenné architektonické články. V rozích presbyteria jsou konzolové přípory, přičemž dvě jsou zcela zachovány. Jsou vytesány ze supíkovického mramoru. Kompletní přípory mají válcovitý dřík zakončený konzolou, hlavicí a římsový abakus. Hlavice v sv. rohu představuje hlavu lva či ďábla. Protější hlavice znázorňuje lidskou hlavu, která je pojata frontálně.⁵

Dataci javornického hřbitovního kostela je možno položit na základě výsledků průzkumu M. Filipové do třetí čtvrtiny 13. století (kolem roku 1260).

Autorka předpokládá, že stavba proběhla ve dvou fázích: nejdříve bylo vystavěno kněžiště, později vlastní kostelní loď. V písemných pramenech je javornický kostel doložen v listině pro vidnavského fojta z roku 1291, která však zachycuje stav o třicet let starší.⁶ V regestech z roku 1335 je kostel zapísán jako svatyně náležející k nízkému presbyteriátu. V průběhu 17. století je několikrát popisován stav kostelní budovy ve vizitačních zprávách (například r. 1666). Z podnětu vratislavského biskupa Františka Ludvíka bylo roku 1715 započato se stavbou nového kostela v blízkosti zámku Jánský Vrch. Po třech letech byly práce hotovy a po přístavbě portálu roku 1723 byly stavební práce zcela ukončeny. Nový kostel byl vysvěcen r. 1725 na titul sv. Trojice. K výraznějším stavebním úpravám podoby hřbitovního kostela došlo koncem 30. let minulého století. Poslední větší zásahy byly provedeny r. 1901, kdy byla stržena západní zeď a vystavěna nová.⁷ Asi 80 metrů východně od kostela jsou dosud zachovány relikty drobné středověké fortifikace, kterou dokládají archeologické nálezy datované od 2. poloviny 13. století až 1. poloviny století patnáctého.⁸ V souvislosti s popisovanou sakrální stavbou je pravděpodobné, že fundátorem kostela byl patrně majitel tvrze. Kostel svatého Kříže není na Jesenicku ojedinělou stavbou tohoto typu. Nejbližší analogie najdeme ve Vidnavě, Bernarticích, Staré Červené Vodě a Bílém Potoku (kostel sv. Vavřince však byl roku 1893 stržen). Další analogické příklady bychom našli i v církevních stavbách za státními hranicemi s PLR.⁹ Javornický hřbitovní kostel je na základě stavebního průzkumu řazen do tzv. výchozího typu druhé skupiny vesnických kostelů 13. století.¹⁰

Geofyzikální měření a jeho výsledky

Účelem realizovaného geofyzikálního měření bylo podpořit či oslabit hypotézu o existenci půlkruhové apsidy v prostoru při východním uzávěru kostela, vně dnešního kněžiště. Geofyzikální průzkum byl proveden jako doplněk nedávného stavebně historického rozboru M. Filipové. Vlastní měření probíhalo v červenci 1985 za pomoci pracovníků a studentů přírodovědecké fakulty UK v Praze a ve spolupráci s vlastivědným muzeem v Jeseníku. Byla aplikována metoda symetrického odporového profilování s uspořádáním elektrod A 1 M 1 N 1 B o přibližném hloubkovém dosahu asi 1 metr. Proměřeno bylo celkem 7 profilů při východní a 4 profily při západní straně kostela (celkem tedy 190 bodů). Meziprofilový interval i krok měření byly zvoleny 1 metr, orientace profilu SSZ-JJV (rovnoběžně s východní a západní zdí stavby). Střední kvadratická chyba měření činila $\pm 5,1$ procenta. Na základě vypočtených měrných odporů byla sestavena mapa izolinií s krokem 50 ohmů (viz příloha). Proměřená mikroplocha východně od presbyteria vykazuje variační šíři zdánlivých měrných odporů v rozmezí 110–440 ohmů, prostor západně od lodi pak charakterizují měrné odpory poněkud nižší (60–360 ohmů). Podloží lokality je tvořeno většími mocnostmi třetihorních sedimentů (miocenní

jíly, písky a šterky).¹¹ Relativně nízké měrné odpory (do asi 250 ohmů), které byly zjištěny na větší části proměřené plochy, odpovídají pravděpodobně hlinito-písčitému materiálu, případně navážkám podobného charakteru. V místech plošného odporového minima (jihozápadně od kostela) lze v hlinito-písčitém materiálu předpokládat větší zastoupení vodivější jemnozrnné frakce, tj. jílu. Z hlediska sledovaného cíle mají význam lokální maxima měrných odporů, které mohou indikovat zbytky zdiva nebo obecně hrubozrnného materiálu. Nejvýraznější oblast vysokých měrných odporů byla zjištěna v bezprostřední blízkosti východní zdi kostela (I), kde dochází k výraznému vzrůstu měrných odporů směrem k uzavěru presbyteria. Hodnoty zdánlivých měrných odporů stoupají u 200 ohmů ve vzdálenosti 4 metrů od zdi až na 320–440 ohmů ve vzdálenosti 1 metr od zdi, kde byl situován profil číslo 7. Zóny vysokých měrných odporů vytvářejí nepravidelný kruh, který osově navazuje na stávající uzavěr kněžiště. Příčinou uvedené anomálie může být zbytek základového zdiva hypotetické apsidy pod stávajícím terénem (předpokládaný průměr 7 metrů). Jiným vysvětlením by mohla být přítomnost navážky typu „bouračka“ (hrubozrnný materiál). Ojedinělé zvýšené měrné odpory při severním konci profilů 3 a 7 lze přičíst jednak lokálním odporovým nehomogenitám v místech recentních hrobů (H), jednak přítomnosti kanalizačního potrubí (K, P).

Druhá, méně výrazná oblast zvýšených měrných odporů (250–360 ohmů), byla zachycena při západní zdi kostela na profilu 10 v úseku metráží 3 až 12 (II). Protože vyšší měrné odpory se zde projevují pouze do vzdálenosti 0,5 m až 1 metr od průčelí zdi kostela, může být jejich zdrojem buď předzáklad stávající obvodové zdi, základ starší stavby nebo opět hrubá navážka (bouračka). Lokálně vyšší měrné odpory v nízkých metrážích profilů 11 až 13 lze opět přisoudit nehomogenitám v blízkosti hrobů.

Z á v ě r

Výsledky provedeného geofyzikálního měření podpořily hypotézu o existenci apsidy navazující osově na stávající kněžiště hřbitovního kostela v Javorníku. V uvedeném prostoru byla zjištěna oblast vysokých zdánlivých měrných odporů, které mohou být vyvolány přítomností zdiva pod dnešním terénem (průměr půlkruhové anomální zóny činí přibližně 7 metrů). Uvedené zjištění by bylo žádoucí ověřit archeologickým výzkumem. Případná další sonda by mohla být situována při západní zdi kostela, tedy asi 2 metry od SZ nároží, kde leží další lokální maximum zdánlivých měrných odporů, jehož zdrojem mohou být rovněž zbytky staršího zdiva.

Poznámky a literatura:

- 1 König Bruno: Geschichte samt Führer von Jauernig und Umgebung, Bruntál 1904, s. 34 n.
Týž: Jauernig, Altvater XXI, Jeseník 1903.
Paupie Adolf: Jauernig, nedatovaný strojopis, archiv zámekého muzea v Javorníku.
- 2 Zuber Rudolf: Jesenicko v období feudalismu, Ostrava 1966, s. 280.
Týž: Osídlení Jesenicka do 15. století, Opava 1971, s. 94.
Státní seznam nemovitých památek okresu Šumperk, Šumperk 1983, s. 27.
- 3 Filipová Milena: Hřbitovní kostel v Javorníku-Vsi, závěrečná postgraduální práce na ČVUT, Praha 1981.
Táž: Hřbitovní kostel ze 13. století v Javorníku-Vsi, Severní Morava číslo 44/1982, s. 11–18.
- 4 Státní oblastní archiv Opava, ZVS Opava, inventář farního kostela v Javorníku z roku 1804, inv. čís. 62.
- 5 Filipová M., c. d. 1982, s. 14–15.
- 6 Zuber R., c. d. 1966, s. 280.
- 7 Filipová M., c. d. 1982, s. 16.
- 8 Weinelt Herbert: Probleme schlesischer Burgenkunde, gezeigt an den Burgen des Freiwaldauer Bezirkes, Vratislav 1936, s. 67 n.
- 9 Filipová M., c. d. 1982, s. 12.
- 10 Táž; c. d. 1982, s. 15.
- 11 Podle rukopisu geologické mapy 1:25 000 zapůjčené B. Koverdinským z ÚÚG Praha – pracoviště Jeseník.

RESUMEE

DIE FRIEDHOFSKIRCHE DES HEILIGEN KREUZES IN JAVORNÍK (Ergebnisse bauhistorischer und geophysikalischer Untersuchungen)

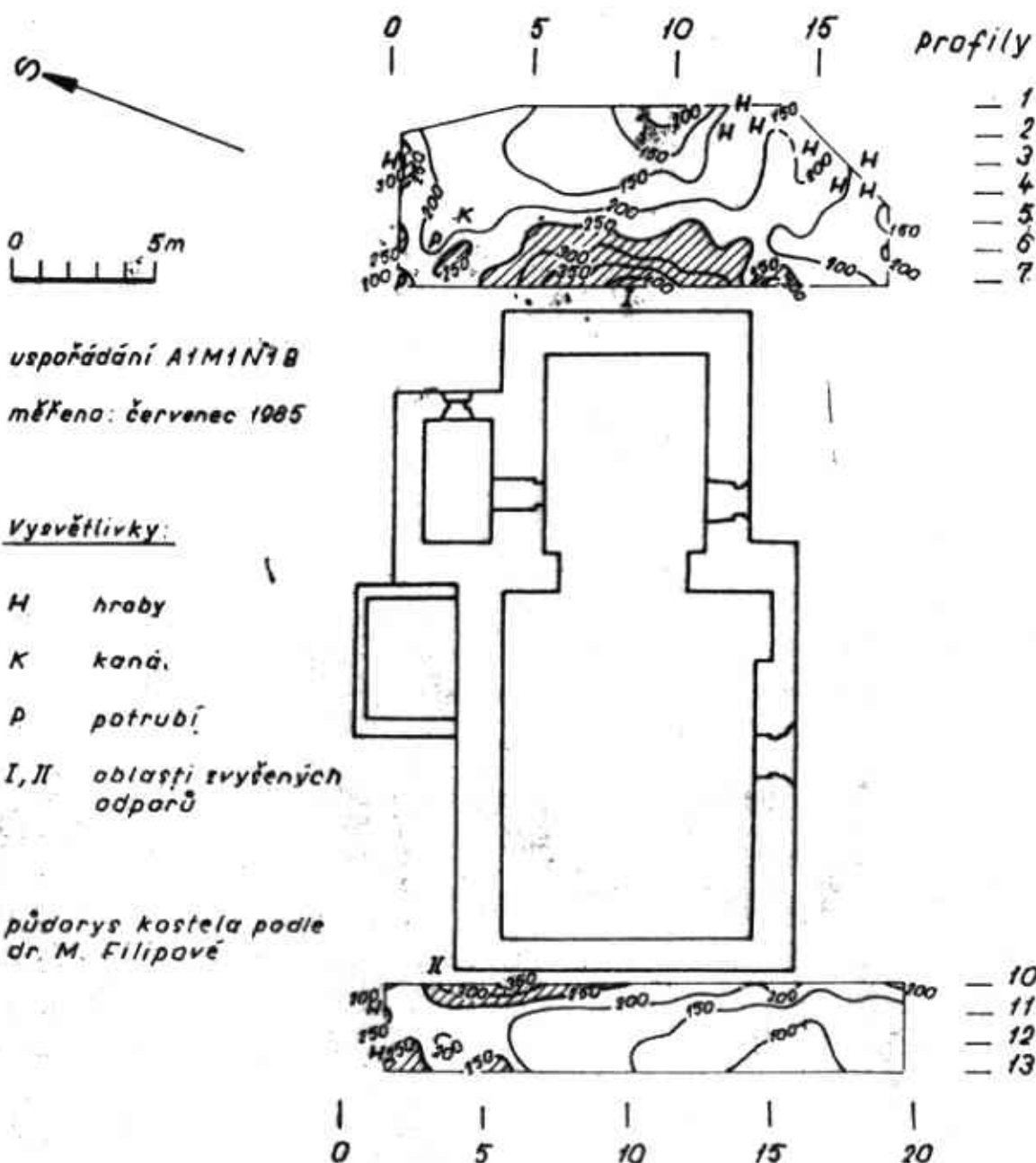
Die Kirche des Heiligen Kreuzes in Javorník-Dorf zählt zu den bedeutendsten Baudenkmalern im Gebiet von Jeseník (Freiwaldau). Sie besteht aus einem rechtwinkligen Schiff, einer länglichen Sakristei auf der Evangelienseite und einem Presbyterium mit Kreuzgewölbe. Zu ihren sehenswerten architektonischen Elementen gehören zwei Portale in der Südwand des Schiffes und des Priesterraumes; weiter finden sich im Innenraum vier steinerne Halbpilaster vor (zwei davon haben Kapitelle mit Maskaronen). Aus der jüngsten bauhistorischen Untersuchung ergibt sich – im Einklang mit früherer Datierung – der Beginn des Baues in der Zeit um das Jahr 1260. Im Verlauf der folgenden Epochen wurden einige architektonische Abänderungen unternommen, die letzte im Jahre 1901.

In der Nähe der Kirche befindet sich eine mittelalterliche Festungsstätte, deren Inhaber der Stifter des kirchlichen Baues gewesen sein dürfte.

Die geophysikalische Messung (Juli 1985) sollte die Hypothese von der Existenz einer Apsis an der Ostseite der Kirche, außerhalb des heutigen Presbyteriums, stützen oder widerlegen. Es wurde die Methode symmetrischer Profilierung von einer Tiefe von cca 1 m angewandt. Auf der östlichen und der westlichen untersuchten Fläche wurden 190 Punkte vermessen. Die markantesten Anomalien wurden an der Ostwand des Baues festgestellt (das Profil Nr. 7 wies 400 Ohmmeter auf). Die Zone der hervorgerufenen spezifischen Widerstände bildete einen unregelmäßigen Halbkreis, der axial an den bestehenden Abschluß des Presbyteriums anknüpft. Ursache der Anomalien dürften Reste des Grundgemäuers der hypothetischen Apsis sein (Durchmesser cca 7 Meter). An der Westseite der Kirche wurde ein weniger ausgeprägter Anomalienbereich erfaßt. Die Ergebnisse der Messungen untermauerten die Hypothese von dem einstigen Bestehen einer halbkreisförmigen Apsis, die axial an das bestehende Presbyterium des Sakralbaues anknüpfte. Es wäre erforderlich, die angeführten Feststellungen durch archäologische Erforschung zu verifizieren.

Javorník - ves (okr. Šumperk): **KOSTEL SV. KŘÍŽE**

ELEKTRICKÉ ODPOROVÉ PROFILOVÁNÍ
MAPA IZOLINIÍ ρ_z [Ωm]

Kostel sv. Kříže v Javorníku, západní část, foto J. Filip

ČASOPIS KOLEDA V REDAKČNÍ KORESPONDENCI A NA STRÁNKÁCH OLOMOUCKÉHO LISTU NAŠINEC

Časopis Koleda se zrodil v kruhu české olomoucké inteligence z podnětu ředitele Slovanského gymnasia Jana Evangelisty Kosiny a profesora téhož ústavu Jana Havelky. V roce 1876, kdy začal vycházet, neexistoval na Moravě zábavný časopis, měl se tedy stát nejen tribunou moravských spisovatelů, ale i nositelem osvěty a tvůrcem národního uvědomění v řadách prostých českých čtenářů.

Před Koledou vycházelo v Olomouci několik časopisů podobného charakteru. Již v roce 1845 vydával v Olomouci A. B. Šenk, učitel v Náměšti na Hané obrázkový zábavný časopis *Vykladatel moravský*,¹ od ledna 1849 do prosince téhož roku vycházel prostonárodní katolický časopis pro lid a duchovenstvo *Cyril a Method*.² V letech 1859–1864 vycházel zábavný časopis *Hvězda*, do roku 1862 za redakce zakladatele Václava Žirovnického v Olomouci, poté za redakce Michala Kříže do roku 1864 v Brně.³ Časopis *Lípa moravská*, zábavný týdeník zůstal jen krátkou epizodou. Začal vycházet 22. 2. 1865 za redakce Boleslava H. Šuminského, přispíval do něj i prof. Havelka. 3. června 1865 vyšlo poslední 17. číslo a časopis zanikl pro nedostatek odběratelů.⁴ V úplném výčtu zábavných olomouckých a moravských časopisů, vydávaných před Koledou, ještě chybí první beletristický list 70. let *Beseda*, 14denní příloha *Našince*, který vycházel v letech 1874–1875.⁵

Časopis Koleda vycházel v letech 1876–1881. K jeho charakteristice je třeba poznamenat, že po celou dobu svého trvání zápasil zejména s nedostatkem finančních prostředků a nedostatkem kvalitních příspěvků. Po celou dobu existence časopisu hledali redaktoři jeho nejvhodnější podobu. Výsledkem bylo kolísání mezi dvěma aspekty – vyrovnat se s původním posláním časopisu pro lid anebo vytvořit z Koledy časopis pro moravskou inteligenci.

První číslo nového časopisu vyšlo 1. 1. 1876, Koleda vycházela 3krát měsíčně. V olomouckém listu *Našince* se zpráva o jeho vydávání objevila 14. 1. 1876 v 5. čísle. Další zpráva, uveřejněná v *Našinci* 28. 1. 1876 charakterizuje Koledu jako „jediný poučně zábavný list na Moravě, psaný slohem prostonárodním s cílem vniknout do kruhů méně sběhlých čtenářů“. V *Našinci* byl také pravidelně zveřejňován obsah jednotlivých čísel Koledy. První kritická slova na adresu Koledy se v *Našinci* objevila v novoročním čísle roku 1877. Pisatel kritizuje výběr poezie, dále vytýká, že zprávám a vtipům je věnováno příliš mnoho místa na úkor naučné části. Píše: „Vždyť Koleda má pouze 16 stránek a pro Moravu znamená, co pro Čechy *Lumír*, *Světobzor*, *Slavia*, *Česká včela*.“ Další kritický komentář vyšel v *Našinci* 28. 1. 1877. I tentokrát vytýká pisatel špatný výběr poezie a kritizuje konkrétní autory.

Zpráva o Koledě v Našinci ze 13. 4. 1877 je pochvalná, hodnotí značné zlepšení naučné části časopisu zařazením hodnotných životopisných a cestopisných článků.

Stejně výhrady k výběru poezie obsahuje poněkud v předstihu dopis V. Houdka, rodáka z Náměště na Hané, v té době studenta práv v Praze, datovaný 27. 11. 1876. Píše: „... popíše se za našich dnů na Moravě papíru nepodařenými verši, že to věru boží dopuštění“. Doporučuje uveřejňovat povídky, pověsti, krátké epické básně, aby se časopis stal přitažlivý pro prostého čtenáře a naplňoval tak původní záměr jeho zakladatelů. Je toho názoru, že náročnost časopisu se musí zvyšovat pozvolna v souladu s možnostmi čtenářů, jimž byla Koleda určena.

Redakci časopisu, která byla v 1. ročníku svěřena jeho vydavateli a majiteli knihtiskárny Ig. Hodanovi, převzal od 2. ročníku učitel matiční školy F. Bayer, který byl velmi pilný a agilní redaktor.⁶ Zachovaná korespondence z období jeho redakční činnosti svědčí o tom, že se mu podařilo získat řadu velmi dobrých spolupracovníků z Čech. Jmenujme alespoň nejvýznačnější z nich – A. Jiráka, V. B. Třebízského, K. Světlou, J. Holečku, F. Heritese, A. Heyduka. Množství českých autorů přispívajících do Koledy je zároveň přesvědčivým důkazem národní uvědomělosti české inteligence a jejího hlubokého zájmu na zlepšení postavení českého obyvatelstva na Moravě. Mnohé z těchto dopisů jsou navíc výmluvnými doklady vřelého vztahu jejich pisatelů k Moravě. A. Heyduk v dopise datovaném 13. 6. 1877 v Písku nazývá Moravu „čarokrásnou, zakletou královnu se zlatou hvězdou poezie na čele, která už dávno kýženým cílem nového ducha po vzletu. Toužím zase po ní, kterou jsem bohužel už tak dlouho neviděl.“ V jiném dopise datovaném 23. 4. 1878 v Písku opět nacházíme slova, vyjadřující básníkovu lásku k Moravě. Slibuje, že zašle další rukopisy, jimiž by přispěl „k utěšenému ruchu krásného písemnictví na Moravě, kterou tak hluboko v srdci nosím“. Svatopluk Čech v dopise redaktoru F. Bayerovi z 31. 12. 1878 píše o společných zájmech Čech a Moravy: „Zůstaňte prosím mladému našemu podniknutí* nakloněn a buďte ubezpečen, že my Vaše krásné snahy na sesterské Moravě směřující s našimi snahami k jednomu cíli – k utužení a zvelebení našeho rodného jazyka českého – pokud slabé síly naše stačí, stále podporovati budeme.“ A. Jirásek v dopise datovaném v Litomyšli 26. 2. 1878 píše: „Potěší mne, bude-li práce má uveřejněna v Koledě, která tak statně si vede a již si největšího rozšíření upřímně rád přeji“. V. B. Třebízský v dopise datovaném v Klecanech 8. 4. 1877 přeje Koledě „rozkvětu nejutěšenějšího a všestranného rozšíření“.

Ve 2. ročníku se úroveň časopisu znatelně zvýšila. Koleda se stala obsahově náročnější, ale zároveň se vzdálila svému původnímu záměru. Citlivě reagoval na tuto změnu V. Houdek. V dopise ze 3. 4. 1877 Houdek kon-

* časopis Květy

statuje, že se Koleda ve svém 2. ročníku stává nevyhraněným časopisem. Píše: „Koleda přestala býti čtením pro náš lid v části hlavní a stala se v této části časopisem à la Lumír. Je třeba se rozhodnout – listem pro inteligenci i pro lid zároveň býti nemůže. Lid si ji nebude pro těch několik vtipů, jichž mu donášejí dost a dost časopisy politické odebírat, obecnostvo inteligentní přestane Koledu odebírat, poněvadž jen ony vtipy urážejí.“ Také F. Bartoš v dopise ze 27. 5. 1878 je toho názoru, aby si Koleda zachovala populárnější ráz a zůstala zábavným časopisem určeným lidu. Rovněž má výhrady k výběru poezie, s výjimkou Heydukovy poezie označuje básně za pesimistické a pro Koledu nevhodné: „... „raději nic než takové kocoviny blaseovaných mladých pánů.“

V redakční korespondenci F. Bayera mají zjevnou převahu dopisy českých spolupracovníků. Je to pochopitelné, vždyť česká inteligence na Moravě byla málo početná a navíc vyčerpaná tvrdým národnostním bojem. Více zarážející je však skutečnost, že moravský zábavný časopis Koleda měl více odběratelů v Čechách než na Moravě. Článek obsahující tento údaj, vyšel v novoročním čísle Našince 1878, byl výzvou určenou moravské inteligenci, tj. „učitelům a kněžím, aby si časopis Koledu předplatili, a tak přispěli k jeho zachování, neboť nakladatel V. Voithl zatím stále doplácí na jediný zábavný moravský časopis“.

Koleda ve svém vývoji směřovala k podobě časopisu, určeného zejména vzdělancům – k časopisu typu českého Lumíra, s nímž v osobě redaktora J. V. Sládka navázala přátelské styky. V korespondenci F. Bayera se dochovaly tři dopisy z roku 1877 a 1878. V posledním z nich datovaném v Praze 18. 12. 1878 Sládek píše: „Koledě přeju. Je to list ustavičně se zdokonalující.“ Tento vývoj Koledy se nepochybně setkával s kladnou odezvou v řadách moravské inteligence. Již v dopise datovaném 30. 7. 1877 Fr. Tábořský, tehdy student, vyslovuje naději, že se Koleda „stane moderním moravským časopisem jako Lumír“.

1. 1. 1879 vyšlo v Koledě prohlášení o změně programu časopisu. Úryvek z textu prohlášení: „... chceme utvořit z Koledy časopis, který by dosavadní inteligenci v boji národním sílil, novou inteligenci tvořil, při tom však lid sám vzdělával a ku vědomí národnímu probouzel tak, aby inteligence jakkoliv co do počtu slabá dovedla jím dle svých plánů vládnouti a tvořiti tak život česky organizovaný, život skutečně národní.“ Koleda, nesoucí v záhlaví označení list beletristický, se nyní oficiálně stala časopisem moravské inteligence, již měla posílit v národním boji, ale zároveň měla i nadále sloužit lidu.

Následující tři roky redakční práce již nelze doložit korespondencí, další údaje poměrně krátké historie časopisu jsou čerpány z příslušné literatury a jednotlivých ročníků časopisu samotného.

Koncem roku 1878 převzal redakci Koledy literární odbor Moravské besedy v Brně. Moravská beseda se shodovala s Bayerovým programem. Vytýkali mu však, že uveřejňuje nezralé pokusy studentů a sráží tak úroveň

časopisu. Proto byl nový ročník Koledy svěřen spisovateli Josefu Večeřovi. Za jeho redakce se skutečně značně zvýšila umělecká úroveň Koledy, jež tehdy byla nazývána moravským Lumírem. Ale tato situace netrvala dlouho. Redaktor Večeřa se dostal do sporu s církevními kruhy a olomoucká arcibiskupská tiskárna jí dala výpověď.⁷ Počátkem listopadu 1879 byla Koleda přestěhována do Brna. Zde ji krátce vedl Fr. Vymazal a v roce 1880 jeho hlavní spolupracovník J. Tichý. V červenci 1880 vychází Koleda opět v Olomouci za redakce R. Vacka a za tajné spolupráce J. Večeři⁸ tiskem Národní knihtiskárna Kramář a Procházka. 1. října 1881 vyšlo poslední číslo s prohlášením redakce, že časopis zaniká. V tomto prohlášení na rozloučenou byl zánik časopisu přičítán malému zájmu čtenářů a nedostatku příspěvků. Nejduřaznější výtky byla adresovaná novinářům, u nichž Koleda nenašla podporu, nýbrž pouze „chladnou a odmítavou kritiku“. M. Hýsek pokládá za rozhodující příčiny zániku pokles vlivu Moravské besedy již za redakce J. Tichého a ztrátu četných spolupracovníků, nespokojených s duchem časopisu, který se po odchodu J. Večeři změnil z uměleckého v klerikálně populární.

Je nesporné, že v prostředí zostřeného národnostního boje, v době, kdy noviny a časopisy byly pro mnohé odběratele jediným zdrojem informací, byl zánik českého beletristického časopisu velkou ztrátou pro čtenáře i pro jeho tvůrce. Čtenáři sice našli náhradu v podobných časopisech, vycházejících v Čechách, ale moravská inteligence ztratila možnost publikovat svou tvorbu v moravském časopise a zároveň i cenný prostředek pro svou kulturně osvětovou činnost.

P o z n á m k y

- 1 R. Fischer, *České noviny a novináři v Olomouci*, I., 1848–1938, Olomouc, nákl. autorovým, s. 6.
- 2 R. Fischer, c. d., s. 8.
- 3 R. Fischer, c. d., s. 9.
- 4 R. Fischer, c. d., s. 9.
- 5 M. Hýsek, *Literární Morava v letech 1849–1885*, Praha 1911, s. 260.
- 6 M. Hýsek, c. d., s. 263.
- 7 M. Hýsek, c. d., s. 264.
- 8 M. Hýsek, c. d., s. 265.
- 9 M. Hýsek, c. d., s. 265.

RESÜMEE

DIE ZEITSCHRIFT „KOLEDA“ IN IHRER REDAKTIONSKORRESPONDENZ AUF DEN SEITEN DES OLMÜTZER BLATTES „NAŠINEC“

Die Zeitschrift „Koleda“ erschien in Olomouc (Olmütz) – eine kurze Zeit auch in Brünn – in den Jahren 1876–81 als die zur Zeit einzige tschechische Unterhaltungszeitschrift in Mähren. Kommentare zu ihrem Inhalt sowie zu ihrer Entwicklung sind einesteils in der zeit-

genössischen Presse erhalten – hier durch die Olmützer Zeitung „Našinec“ vertreten – andernteils in ihrer Redaktionskorrespondenz aus den Jahren 1876–78, gerichtet an den damaligen Redakteur Fr. Bayer. Zu den zahlreichen Mitarbeitern der „Koleda“ zählten berühmte Persönlichkeiten des damaligen Kulturlebens. Es sollen hier wenigstens die bedeutendsten von ihnen genannt werden – J. V. Sládek, A. Jirásek, Sv. Čech, A. Heyduk, F. Bartoš, V. Houdek, K. Světlá, J. Holeček, F. Herites, V. B. Třebízský u. a. Ihre Briefe stellen gleichzeitig wertvolle Belege der Zusammenarbeit von böhmischen und mährischen Kulturschaffenden dar. Das allzu frühe Eingehen der „Koleda“ im Oktober 1881 bedeutete für die mährische tschechische Intelligenz in der Atmosphäre eines verschärften Nationalitätenkampfes einen beträchtlichen Verlust.

VÝSTAVY 1988

VÝSTAVA VESNICE OLOMOUCKA NA STRÁNKÁCH KRONIK

Severní sál KVMO 25. února až 23. března 1988

Garant: PhDr. Pavel Pospěch

Architektonické řešení: ing. arch. Blanka Zlámalová

Plakát, pozvánka: Radmila Jarešová

Realizace: pracovníci KVMO

Návštěvnost: 3066 osob

Ve dnech 25. února až 23. března 1988 se konala v Krajském vlastivědném muzeu v Olomouci výstava, která byla věnována vývoji a stavu vesnických kronik na území dnešního okresu Olomouc. Jejím cílem bylo ukázat také kroniku jako osobitý a často nezastupitelný či vůbec jediný historický pramen a pod tímto zorným úhlem připomenout pak i kronikáře a jejich zásluhy na vzniku desítek kronik, které jsou dnes z velké většiny uloženy ve fondech Okresního archívu v Olomouci. Celá výstava je členěna do tematických celků, kde vystavené kroniky či jejich fotokopie jsou doplňovány sbírkovými předměty, které svoji povahou odpovídají obsahu jednotlivých zápisů.

Úvodní část je věnována ohlasům významných událostí ve světě a přímému ohlasu válek v životě vesnice. Je zde zachyceno období od počátku 19. století do současnosti. Rozsáhlá část výstavy patří vývoji zemědělské výroby od zrušení roboty až do vzniku jednotných zemědělských družstev. Vývoji zemědělství věnovali ve většině případů kronikáři značnou pozornost, jak to dokládají mnohé zajímavé zápisy. Tematické celky jsou určeny i rozvoji dopravy a průmyslu na vesnici, stejně jako důsledkům, které tento vývoj přinesl. Podstatná část výstavy je určena i zmínkám o sociálním, kulturním a společenském životě na vesnici, které ilustrují zásadní změny ve vývoji za poslední století.

Výstava připomíná i tradici lidových písmáků a rodinných kronik, na které řada kronikářů navazovala. Samostatný oddíl je věnovaný stému výročí narození významného kronikáře a vlastivědného pracovníka Josefa Vrbky z Nákla. Závěr výstavy pak patří současnému stavu kronikářství na okrese Olomouc.

VÝSTAVA SPOUTANÝ ZVUK

OD HRACÍHO STROJKU K MODERNÍMU ZVUKOVÉMU ZÁZNAMU

Velký sál KVMO 19. květen až 14. srpen 1988

Scénář: Jarmila Zvolánková

Architektonické řešení: ing. Blanka Zlámalová

Výtvarné řešení: Ludvík Buryšek

Plakát: J. Saudek

Pozvánka, skládačka: Ludvík Buryšek

Realizace: pracovníci KVMO – propagace

Návštěvnost: 12 228 osob

Od 19. května do 14. srpna 1988 byla v Krajském vlastivědném muzeu v Olomouci instalována výstava s názvem Spoutaný zvuk, připravená původně ve Slezském muzeu v Opavě, odkud byla převzata OVM ve Vsetíně. Výstava v Olomouci byla nově scénářisticky pojata a rozšířena o řadu exponátů z hudební sbírky KVMO. Cílem výstavy bylo poskytnout informace o směrech vývoje lidského snažení v oboru záznamu a reprodukce zvuku a zejména pak pokusů o mechanizaci hry na hudební nástroje. Tomuto cíli byly podřízeny též prostředky působení na návštěvníka, zahrnující jednak vlastní muzeálie uspořádané podle druhů a typů, jednak grafické prostředky a texty osvětluující princip chodu a další údaje, dále pak doplňující prezentační prostředky, jež měly dokreslit atmosféru doby či prostředí a v neposlední řadě též zvukový záznam jednotlivých typů hracích mechanismů provázející návštěvníka výstavou.

Vlastní členění výstavy vycházelo tematicky z jednotlivých druhů, přičemž bylo respektováno i hledisko časové posloupnosti.

Mezi nejstarší automatofony patří zvonkové hry, jež byly (pomocí válce s výstupky) rozeznívány úderem kladívek na skleněná či kovová tělesa s určitou tónovou výškou.

Hřebíčkové hrací strojky byly rozšířené v měšťanských domácnostech zejména v období 1810 až 1910 a nacházely uplatnění v nejrůznějších předmětech denní potřeby – krabičky na šití, fotografická alba, obrazové hodiny, atd.

Píšťalové mechanismy jsou na výstavě zastoupeny jednak v oddílu flétnových hodin – nákladných a luxusně provedených kusů nábytku, jednak v oddílu kolovrátků, jež v podobě tzv. flašinetů sloužily jako prostředek získávání obživy pro žebráky a válečné invalidy.

Dalším zdokonalením hřebíčkových strojků vznikly polyfony či symfoniony se snadno vyměnitelnými kotouči se záznamem oblíbených melodií.

K nejrozměrnějším předmětům na výstavě patří orchestriony, jež napodobovaly zvuk celého orchestru. Zdokonaleným vývojovým článkem mechanických nástrojů byly elektrické klavíry či violano virtuoso založené na elektromagnetickém principu.

Záznam a reprodukce zvuku z roku 1877 je spojen se jménem T. A. Edisona a jeho fonografem. Na řadě exponátů je zde doložena vývojová řada od fonografů přes gramofony na mechanický pohon až k prvním elektrickým přístrojům.

Závěrečný oddíl výstavy je věnován současným výrobkům z produkce Tesly Litovel, která se stala také výrobcem zařízení na přehrávání kompakt disků, jež představují zatím vrchol v oboru moderní zvukové techniky.

Muzejní čtvrtky konané v rámci výstavy:

19. 5. 1988 – Mechanické hrací stroje – přednášel prof. A. Schindler.

9. 6. 1988 – ing. P. Bukovský: Současná zvuková reprodukční technika.

Mláčení v Hejčíně, kolem 1930 (Z výstavy „Vesnice Olomoucka na stránkách kronik“)

Obálka: Záběr z výstavy „Spoutaný zvuk“

OBSAH :

Pavel Urbášek, Vzpomínky štábního kapitána Vladimíra Tomka na události po 28. říjnu 1918 v Olomouci a na severní Moravě, s. 1-16

Vítězslav Kollmann, Ikónografie městečka Bouzova, s. 17-21

Jiří Dohnal-Zdeněk Bracht, Geofyzikální měření u hřbitovního kostela v Javorníku, s. 21-26

Jaroslava Kunzfeldová, Časopis Koleda v redakční korespondenci a na stránkách olomouckého listu Našinec, s. 26-31

VÝSTAVY 1988:

- pap - Vesnice Olomoucka na stránkách kronik, s. 31

- jaz - Spoutaný zvuk, s. 32

Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, č. 256

Vydalo Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci, nám. Republiky 5/6

Odpovědný redaktor dr. Vlastimil Tlusták

Redakčně připravila dr. A. Šimková

Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., závod 11, třída Lidových milicí č. 3, Olomouc

Rukopis odevzdán do tisku 17. června 1988

Reg. zn. RM 134